

# Stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji

---

**Bravdica, Ema**

**Undergraduate thesis / Završni rad**

**2018**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education in Rijeka / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:039973>

*Rights / Prava:* [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2025-02-22**



*Repository / Repozitorij:*

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI  
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Ema Bravdica

**Stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o  
waldorfskoj pedagogiji**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.



SVEUČILIŠTE U RIJECI  
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI  
Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

**Stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o  
waldorfskoj pedagogiji**  
ZAVRŠNI RAD

Predmet: Alternativni programi  
Mentor: Vesna Katić, prof. viši predavač  
Student: Ema Bravdica  
Matični broj: 0062065939

U Rijeci, rujan, 2018.

## IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju.

*Zahvaljujem se mentorici, prof. Vesni Katić na pomoći pri odabiru teme završnog rada, provođenju istraživanja te stručnoj i konstantnoj pomoći. Zahvaljujem se na strpljivosti, vođenju, uloženom trudu i vremenu.*

*Zahvaljujem se svim studentima koji su u velikom broju pristupili istraživanju, uložili svoje vrijeme te iskreno i otvoreno iznijeli vlastite stavove.*

*Veliko hvala mojoj obitelji, Robertu i Anji na pruženoj ljubavi i podršci.*

## **SAŽETAK**

Radom se utvrđuju stavovi studenata o waldorfskoj pedagogiji Učiteljskog fakulteta u Rijeci, što je ujedno i cilj istraživanja. Istraživanje je provedeno tijekom akademske godine 2017./2018. sa studentima preddiplomskog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje na Učiteljskom fakultetu u Rijeci. U istraživanju se koristila deskriptivna metoda, a podaci su prikupljeni anketom koja se provodila anonimno. Istraživani su stavovi studenata spram antropozofije i waldorfske slike o čovjeku, načela waldorfske pedagogije te organizacije života i rada u dječjim vrtićima ove alternativne koncepcije. Rezultati istraživanja pokazali su podržavanje načela waldorfske pedagogije, prihvaćanje slike o čovjeku, izuzev vjerovanja u reinkarnaciju te podržavanje svih sastavnica organizacije života i rada osim ritma dana.

**Ključne riječi:** waldorfska pedagogija; Učiteljski fakultet; stavovi

## **ABSTRACT**

This paper determines student's attitudes on Waldorf Pedagogy of the Faculty of Teacher Education in Rijeka, which is also the aim of the research. The research was conducted during the academic year 2017/2018. with undergraduate students of Early and pre-school education at the Faculty of Teacher Education in Rijeka. A descriptive method was used in the research, and data was collected by a questionnaire conducted anonymously. The attitudes of the students have been explored concerning Anthroposophy and Waldorf view of the human being, the principles of Waldorf pedagogy, and the organization of life and work in the kindergartens of this alternative conception. The results demonstrated the support of the Waldorf pedagogy principle by the students, acceptance the image of human being, with the exception of belief in reincarnation and the support of all components of life and work organization besides the rhythm of the day.

**Keywords:** Waldorf pedagogy; Faculty of Teacher Education; attitudes

## SADRŽAJ

<b>1.</b>	<b>UVOD</b> .....	1
<b>2.</b>	<b>WALDORFSKA PEDAGOGIJA</b> .....	3
<b>2.1.</b>	<b>Rudolf Steiner – utemeljitelj waldorfske pedagogije</b> .....	3
<b>2.2.</b>	<b>Slika čovjeka – temelj waldorfske pedagogije</b> .....	5
<b>2.3.</b>	<b>Načela waldorfske pedagogije</b> .....	7
<b>2.4.</b>	<b>Organizacija života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima</b> .....	11
2.4.1.	<i>Ritam</i> .....	11
2.4.2.	<i>Djelatnosti djeteta</i> .....	14
2.4.3.	<i>Kolo</i> .....	14
2.4.4.	<i>Izvori sadržaja</i> .....	15
2.4.5.	<i>Uređenje prostora i igračke</i> .....	16
2.4.6.	<i>Uloga odgajatelja</i> .....	17
<b>3.</b>	<b>METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA</b> .....	18
<b>3.1.</b>	<b>Predmet istraživanja</b> .....	18
<b>3.2.</b>	<b>Cilj, zadatci i hipoteze istraživanja</b> .....	18
<b>3.3.</b>	<b>Uzorak istraživanja</b> .....	18
<b>3.4.</b>	<b>Metode, postupci i instrumenti istraživanja</b> .....	19
<b>3.5.</b>	<b>Rezultati i rasprava</b> .....	20
<b>4.</b>	<b>ZAKLJUČAK</b> .....	37
<b>5.</b>	<b>LITERATURA</b> .....	39
<b>6.</b>	<b>PRILOZI</b> .....	42



## 1. UVOD

Tematika waldorfske pedagogije, kao alternativne koncepcije je izrazito zanimljiva radi male istraženosti, ali i malog broja waldorfskih dječjih vrtića na području Republike Hrvatske. Pretraživanjem baze podataka dostupne na internetu može se uočiti kako su većina istraživanja provedenih na ovu tematiku uglavnom komparativna istraživanja u kojima se uspoređuju određene sastavnice odgojno – obrazovnog procesa među waldorfskom, Montessori i Reggio koncepcijom. Ostala istraživanja bave se analizom uspješnosti waldorfskih dječjih vrtića s obzirom na kognitivni i emocionalni razvoj djeteta te na kasniji uspjeh u školi (<https://hrcak.srce.hr/>). Na području Republike Hrvatske postoji ukupno pet otvorenih waldorfskih dječjih vrtića. Stoga, svrha ovog istraživanja je dobivanje uvida u stavove studenata o waldorfskoj pedagogiji koji su pretpostavka za oblikovanje profesionalne odgajateljske uloge u radu s djecom prema koncepciji koja je obogaćena elementima ove alternativne orijentacije. Stavovi, koji u sebi sadržavaju kognitivnu, afektivnu i ponašajnu dimenziju mogu vjerodostojno prikazati sliku koju studenti Ranog i predškolskog odgoja imaju o ovoj alternativnoj koncepciji. Omogućuju uvid u područja ove koncepcije s kojima se studenti slažu i koje podržavaju te s kojima se ne slažu niti ih podržavaju. Uvid u stavove studenata ovog fakulteta ujedno je uvid u stavove budućih odgajatelja, stoga smatram važnim istražiti ih kako bi se dobila slika o mogućnosti rada ispitanih studenata u dječjim vrtićima ove alternativne koncepcije.

Radom se ispituju stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji na preddiplomskoj razini. Waldorfska pedagogija je znanost o odgoju i obrazovanju čovjeka na holističan način koju je 1919. godine utemeljio Rudolf Steiner, njemački znanstvenik, filozof i pisac. Svoju alternativnu koncepciju temelji na antropozofiji, filozofskoj znanosti o čovjeku i svijetu koja se oslanja na Steinerovom promišljanju o duhovnoj dimenziji i teozofiji.

Istraživanje je praktične prirode kojim se ispituju upisani studenti Ranog i predškolskog odgoja Sveučilišta u Rijeci tijekom akademske godine 2017./2018. Istraživanje je provedeno sa studentima Učiteljskog fakulteta u Rijeci te se njegovi zaključci mogu primijeniti isključivo na tu odabranu populaciju. Stavovi studenata ispitani su anonimnom anketom, koje su prikupljene i obrađene u radu.

Cilj istraživanja je utvrditi i opisati stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji. Vodeći se ciljem, postavljeni su zadaci istraživanja s pratećim hipotezama. Prvi zadatak je utvrditi stavove studenata o antropozofskoj znanosti i waldorfskoj slici čovjeka za koje se pretpostavlja da će ne slaganje biti izraženo samo u dijelovima u kojima se spominje učenje o reinkarnaciji i karmi. Hipotezu podupire posljednje istraživanje u Republici Hrvatskoj o religioznoj pripadnosti prema kojem se 86,28% stanovnika izjasnilo kao pripadnik katoličke religije koja vjeruje u zagrobni život, izričito odbacujući mogućnost reinkarnacije i postojanje karme. Drugi zadatak je utvrditi stavove studenata o načelima waldorfske pedagogije za koje se pretpostavlja da će ih studenti većinski podržavati. Ova hipoteza donesena je proučavajući Nacionalni kurikulum za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje te suvremene dokumente na kojima se temelji odgajateljska profesija. Treći zadatak je utvrditi stavove studenata o organizaciji života i rada u dječjim vrtićima ove alternativne orijentacije. Pretpostavlja se da će stavovi studenata pokazati podržavanje cjelokupne organizacije u dječjim vrtićima, izuzev ritma dana. Prema Nacionalnom kurikulumu za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje kao jedno od načela izdvojena je fleksibilnost odgojno – obrazovnog procesa koja je ključna za uspješan praktičan rad. Upravo zato, smatra se da će studenti ritam dana označiti kao dimenziju s kojom se ne slažu jer su priklonjeniji praćenju trenutnog ozračja i interesa u odgojno – obrazovnoj skupini te praćenju osobnih ritmova svakog djeteta.

## 2. WALDORFSKA PEDAGOGIJA

Alternativni programi u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj uređeni su i navedeni u Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i naobrazbe. Prema njemu, alternativni programi koji postoje u dječjim vrtićima su programi koji su utemeljeni prema odgojno – obrazovnim koncepcijama Marije Montessori, Reggio koncepciji, waldorfskoj koncepciji Rudolfa Steinera, Jurgena Zimmera, te sestara Agazzi. Također, navodi se kako svako dijete ima pravo prema vlastitim interesima, sposobnostima i željama odabrati željeni program i pohađati ga (NN 63/2008). Waldorfskih dječjih vrtića u Republici Hrvatskoj ima ukupno pet i svi se nalaze u privatnom vlasništvu. Dva waldorfska dječja vrtića nalaze se u gradu Zagrebu, jedan u Samoboru, Rijeci te jedan u Splitu. (<https://eurydice.eu-variations-and-alternative-structures-early-childhood-education-and-care>).

Waldorfska pedagogija, čiji je utemeljitelj njemački filozof Rudolf Steiner, svoju koncepciju temelji na antropozofskom shvaćanju svijeta i čovjeka pri čemu se poseban naglasak stavlja na postojanje čovjekove duše i duhovne dimenzije. Dječji vrtići ove alternativne koncepcije provode odgojno – obrazovni proces prema određenim načelima waldorfske pedagogije pa se, sukladno tome, organizacija života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima u određenim sastavnicama razlikuje od dječjih vrtića s redovnim programom.

### 2.1. Rudolf Steiner – utemeljitelj waldorfske pedagogije

Rudolf Steiner, utemeljitelj waldorfske pedagogije, rođen je 1861. godine u mjestu Kraljevcu. U ranom je djetinjstvu, od svoje sedme godine, doživljavao je religiozne i duhovne spoznaje koje je odraslima prešućivao. Radi prešućivanja tih spoznaja, njegov otac usmjerio je njegovo školovanje prema prirodnim znanostima (Seitz, Hallwachs, 1996). Maturirao je 1879. godine te upisao studij fizike, kemije i biologije te studij matematike u Beču. Steiner je većinu svoje mladosti balansirao između dvije krajnosti o objašnjenju svijeta i čovjeka, one znanstveno – empirijske koju su mu pružali kolegiji koje je studirao te one duhovno

– osjećajne koju je sam osjećao i doživljavao. Upravo zbog takve razlike u objašnjenju svijeta, Steiner je počeo pomno proučavati rad Goethea nadajući se da u njima može pronaći most koji će povezivati znanstveno i duhovno objašnjenje svijeta (Reinsmith, 1989). Proučavanjem Goethea, Steiner je započeo svoj put filozofa. 1892. godine u Rostocku stekao je doktorat iz filozofije slobode te se posvetio pisanju. 1894. godine izdaje djelo „Filozofija slobode“ u kojoj je pokušao pomoću empirijskih i znanstvenih metoda promatrati ljudsku dušu i duhovni svijet ljudi. Napisao je i „Temeljne smjernice spoznajne teorije u Goetheovom pogledu na svijet“ te „Istina i znanost“ koje nije smio još objaviti (Uhrmacher, 1995). 1884. Godine započinje svoje pedagoško djelovanje prihvativši posao privatnog učitelja desetogodišnjem dječaku koji je zbog tzv. vodene glave, odnosno hidrocefalije bio označen kao nesposoban za školovanje. Svojim radom s njim, Steiner je postigao veliku promjenu. Već nakon 2 godine zajedničkog rada, dječak je upisao gimnaziju, a kasnije je postao liječnik. 1900. Godine započinje s predavačkim radom o antropozofiji, a četiri godine kasnije izdaje djelo „Teozofija“ koja je sadržavala srž njegovog razmišljanja o antropozofiji. 1907. Godine objavljuje svoje temeljno djelo iz područja pedagogije "Odgoj djeteta utemeljen na duhovnoj znanosti“. Pet godina nakon objave tog djela osniva Antropozofsko društvo te sljedećih šest godina provodi putujući po Europi gdje održava seminare i predavanja o pedagogiji, umjetnosti, antropozofiji i prehrani (Bakota, 2007). Steiner izdaje djelo „Srž socijalnog pitanja“ koja označava početak waldorfske pedagogije. 1919. godine radnici u tvornici cigareta Waldorf – Astoria slušali su predavanja Steinera o pedagoškim temama te su odlučili tu teoriju pretvoriti u praksu. Emil Molt, tadašnji direktor te tvornice, podržao je inicijativu svojih radnika te su zajednički u Stuttgartu osnovali prvu waldorfsku školu. Po uzoru na ovu školu koja svoje pedagoško djelovanje i organizaciju rada temelji na antropozofiji nastali su brojni pokreti te dječji vrtići. Za dječje vrtiće posebno se zauzimala Caroline von Heydebrand koja je 1925. počela s otvaranjem waldorfskih dječjih vrtića (Seitz, Hallwachs, 1996). Vlastitu biografiju „Moj životni put“ Rudolf Steiner je pisao u Dornachu iz bolesničke postelje u kojoj je i umro 30. Ožujka 1935. godine (IWP,2011).

## 2.2. Slika čovjeka – temelj waldorfske pedagogije

Matijević (2001) ističe nužnost poznavanja antropozofije kao znanosti o svijetu, duhu, duši i tijelu kako bi se moglo razumjeti osnovne postavke i načela waldorfske pedagogije. Antropozofija dolazi od grčkih riječi antropos što znači čovjek te sofia koja označava mudrost (Matijević, 2001). Antropozofske spoznaje nastaju racionalnim, umnim analizama i osobnim unutarnjim iskustvom. Upravo zato, antropozofija čiji je utemeljitelj Rudolf Steiner, je most koji povezuje racionalni i duhovni dio čovjeka. Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2004) antropozofija se definira kao spiritističko – mističko učenje u kojem čovjek može spoznati Boga putem udublivanja u nadosjetilni svijet i samog sebe kao i putem neposrednog duhovnog opažanja. Antropozofija je srodna teozofiji, koja se najjednostavnije može definirati kao „religijsko – filozofsko naučavanje o mogućnostima intuitivne mističke spoznaje Boga“ kako je definirana u Hrvatskoj enciklopediji Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža (2018). Za potrebe ovog rada i sukladno suvremenim pogledom na waldorfsku pedagogiju kao alternativni pravac u području odgoja i obrazovanja potrebno je antropozofiju promatrati kao filozofsku i spiritualno – mističnu znanost koja povezuje širok spektar ljudskog znanja i iskustava s intuitivnim znanjima i duhovnim opažanjima onostranog, duhovnog svijeta.

Waldorfska pedagogija u svojim temeljima ima ugrađenu antropozofiju, prema kojoj je primarna namjera odgoja i obrazovanja da se svakom djetetu pomogne ispoljiti dio njegove individualnosti koju je donio sa sobom na ovaj svijet koja će služiti daljnjem razvoju i napretku čovječanstva (Mitchell, 2010). Ova znanost o pravoj prirodi ljudskog bića donosi sliku čovjeka koja se sastoji od tri temeljna područja – vjerovanje u reinkarnaciju i karmu, promatranje Krista kao centralne snage te četveročlanost čovjeka koji se sastoji od fizičkog tijela, duha, duše i Ja tijela (Kotzsch, 1990). Rudolf Steiner smatra da je fizičko tijelo svojom mineralnom građom istovrsno svom mineralnom carstvu te putem njega čovjek spada u ovozemaljski svijet (Matijević, 2001). Tijelo podliježe svim zakonitostima fizičkog života. Drugi član čovjeka je duh koji Steiner naziva eteričkim, odnosno životnim tijelom. To je životna snaga koja omogućuje skupu minerala koji tvore

fizičko tijelo da se kreću, rastu i razvijaju se te da također posjeduju i životinje i biljke. Duša je treći član čovjeka. Nju Steiner naziva astralnim, odnosno osjećajnim tijelom koje povezuje prethodna dva tijela. Duša je nosioc radosti i boli, žudnje i strasti te nagona. Nju posjeduju ljudi i životinje. Ja tijelo je zadnji član čovjeka te to tijelo posjeduje samo čovjek te je njime čovjek izdignut nad svim drugim ovozemaljskim bićima (Seitz, Hallwachs, 1996). Steiner (1975) prihvaća ideju reinkarnacije i karme kao odgovor na pitanje odakle čovjek dolazi i gdje se uputio te zašto su ljudima okolnosti u životu različite. Reinkarnacija je prelazak ljudske duše nakon smrti u tijelo novorođenog čovjeka, životinje ili biljke. Upravo u reinkarnaciji nalaze se odgovori na pitanje odakle je čovjek došao. Kao odgovor na pitanje o različitim okolnostima u kojima čovjek živi i koju zadaću na Zemlji mora obaviti, nameće se karma. Sva djela koja su ljudi kao ranije inkarnacije učinili imat će posljedice u sadašnjoj čovjekovoj inkarnaciji. Upravo zato karmu je najbolje definirati kao „zakon sudbine koju ljudi sam stvaraju „ (Seitz, Hallwachs, 1996:21). Promatranje Krista kao centralne snage ne smije je zamijeniti i poistovjetiti s kršćanstvom i njegovim doktrinama i vjerovanjima. Steiner iznosi lik Krista kao primjer osobnosti kakvoj treba težiti jer je to lik koji je uzeo fizički oblik čovjeka i izvršio svoju zadaću na Zemlji. Cilj inkarnacija čovjeka jest stapanje s božanstvom iz kojeg je njegov duh potekao, a Krist je to postigao. Osim navedenog, lik Krista predstavlja lik čovjeka koji nije prekinuo vezu s onostranim porijeklom i zadržao i razvijao osjećaj povezanosti koji čovjek ima sa Stvoriteljem (Steiner, 1995).

Prema Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) jedna od šest temeljnih vrijednosti na kojoj počiva cjelokupan izravan i neizravan rad s djecom jest humanizam i tolerancija. Ova vrijednost donosi odbacivanje standardiziranih, jedinstvenih i šabloniziranih načina postupanja s djecom u korist prilagođavanja njihovoj individualnosti i osobnosti te poštovanja i prihvaćanja njihovih unikatnih osobnosti. Iz navedenog, vidljivo je da slika o čovjeku u waldorfskoj pedagogiji također donosi ovu vrijednost kao jednu od temelja svojeg djelovanja. Poštovanje svakog djeteta ponaosob, poštovanje njihovog dostojanstva i postavljanje pravednosti kao jednog od načela prilikom rada s djecom stavlja ovu alternativnu koncepciju vrlo blizu opće prihvaćenom okviru kojim se vode suvremeni dječji vrtići na području Republike Hrvatske.

### **2.3. Načela waldorfske pedagogije**

Temeljna pedagoška načela waldorfske pedagogije koje je istaknuo Rudolf Steiner mogu se kategorizirati u sedam područja: strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu čovjeka, odgoj onoga što dijete donosi sa sobom na ovozemaljski svijet, temperamenti djeteta, podjela dječjeg razvoja na sedmogodišnja razdoblja, sveobuhvatno shvaćanje djeteta, osposobljavanje osjetila djece u ranom i predškolskom periodu te samoodgoj odgajatelja (Seitz, Hallwachs, 1996).

Strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu djeteta sa sobom nosi pogled na dijete kao individu koja je na ovaj svijet došla inkarniravši se iz duhovnog svijeta i sljedeći vlastitu sudbinu. Steiner smatra da je dijete, odnosno njegov duh, nedavno boravio u duhovnom svijetu prije rođenja na ovom svijetu. Upravo zbog toga dijete je „vrlo blizu događajima s one strane svijeta“ te ga odrasla osoba treba promatrati s čuđenjem i poštovanjem (Seitz, Hallwachs, 1996:125). Odgajatelj treba prihvatiti individualnu prirodu djeteta i osigurati uvjete u kojima se ona može razvijati. Ellen Key (1978) smatra kako je pravi pedagoški zločin zatomiti pravu prirodu djeteta te u njega usaditi nešto prema vlastitim planovima. Djetetova priroda će se sama mirno razvijati ukoliko odrasli koji odgajaju dijete osiguraju poticajne okolinske uvjete.

Odgoj onoga što dijete nosi sa sobom odnosi se na duhovnost koju dijete rođenjem donosi na ovaj svijet. Ta duhovnost se prenosi između onoga što je dijete genetski naslijedilo i utjecaja društvene okoline. Ovakvo shvaćanje društvene okoline jasno pokazuje da dijete nije samo produkt gena, već da i životna okolina i društvena zajednica ima velik utjecaj na razvoj djeteta. Upravo zato, Steiner smatra kako se pedagoški postupci ne bi trebali izvoditi iz teorije ili unaprijed određenog programa, već im ishodište treba biti dijete. Odgajatelj koji zna kako se dijete osjeća, što ga zanima i koje su njegove potrebe treba svoje pedagoške postupke temeljiti na svojem poznavanju tog djeteta, a ne ih osmišljavati prema određenom programu (Seitz, Hallwachs, 1996).

Učenje o temperamentima povezuje cijelu waldorfsku pedagogiju. Za Rudolfa Steinera (1975) temperamenti su imali velik značaj. On smatra da se temperament ne može pojasniti jednostavno kao osjećaj ili raspoloženje u kojem se čovjek nalazi, već da ih je moguće objasniti jedino putem duhovne znanosti. U svojim govorima koje je držao za djelatnike prve waldorfske škole istaknuo je podjelu temperamenata u četiri kategorije. Melankolik je uglavnom često zamišljen, luta mislima i vrlo je sklon dubokom razmišljanju te je iznutra jak. Kolerik je također iznutra jak, ali se vrlo lako uzbudi, naljuti i plane. Kolerici često vole adrenalinske sportove i opasnost. Sangvinik je iznutra slabiji od melankolika i kolerika. Često je površan te mu je vrlo lako skrenuti pažnju. Zadnja kategorija temperamenata je flegmatik koji je iznutra slab te se često ponaša mirno i lijeno. Flegmatici sve vijesti primaju smireno, čak i one koje opravdano izazivaju bijes (Seitz, Hallwachs, 1996). Steiner smatra kako se vlastiti temperament stvara tek nakon sedme godine, a da su do tada pretežno sva djeca sangvinici. Ističe kako je vrlo važno da odgajatelj upozna temperamente svoje djece kako bi znao kako djelovati, odnosno što ponuditi kojem djetetu (Steiner, 1975). Homeopatsko načelo nalaže da se na „ono što je isto treba djelovati istim“, odnosno „flegmatičnom djetetu treba pružiti mir i sporost, koleričnim djetetu snagu, sangviničnom promjenu i melankoličnom materijal koji potiče na razmišljanje“ (Seitz, Hallwachs, 1996:127).

Prema antropozofskom shvaćanju čovjeka i njegovog razvoja, vidljiva je podjela života čovjeka na sedmogodišnje cikluse. Važno je istaknuti kako ova podjela nije dogma navedenog shvaćanja čovjeka, već nešto što se može intuitivno spoznati promatranjem rasta i razvoja ljudskog bića. Ovu podjelu nije prvi iznio Steiner, već se i u djelima H. Barza (1990) putem književnosti dokazuje podjela na sedmogodišnje razdoblja. Nadalje, medicinski je odavno poznato da stanice ljudskog tijela odumiru dok se paralelno stvaraju nove te je upravo tijelu potrebno sedam godina kako bi u potpunosti zamijenilo sve stanice (Seitz, Hallwachs, 1996). Prvi sedmogodišnji ciklus započinje fizičkim rođenjem, odnosno napuštanjem majčine ovojnice i dolazak na fizički svijet. Do trenutka fizičkog rođenja okolina tijela je majčina utroba i onda jedina djeluje na biće koje u njoj raste i razvija se. Ovo tijelo postoji od početka pa do sedme godine života, tj. u predškolskom periodu i traje do



izmjene zuba. (Matijević, 2001). Dva su principa koja obuhvaćaju način učenja djeteta i njegov dolazak u kontakt s okolinom. To su uzor i oponašanje te ritam i ponavljanje. Steiner kaže kako u prvom sedmogodišnjem ciklusu na „dijete ne djeluje moraliziranje i dociranje, nego ono što odrasli pred njim čine“. Odnosno, na dijete u ranom i predškolskom periodu neće djelovati poruke koliko će na njega utjecati ono što vidi (Steiner, 1990:17). „Mijenjanjem zuba, eteričko tijelo se oslobađa vanjskog eteričkog ovoja i time započinje period u kojem se može odgojno djelovati na eteričko tijelo izvana“ (Steiner, 1990:22). Ono što Steiner želi reći jest to da u drugom sedmogodišnjem ciklusu tijelo nije više u funkciji samog oblikovanja i razvoja organa, već je taj zadatak obavilo i sada stoji djetetu na raspolaganju za učenje. Ovaj ciklus traje otprilike od sedme do četrnaeste godine, tj. do spolne zrelosti. Tijekom ovog školskog perioda principi koji djeluju na dijete su autoritet učitelja te poučavanje u slikama (Matijević, 2001). Treći sedmogodišnji ciklus započinje oslobađanjem astralnog, tj. životnog tijela. Ovo oslobađanje dolazi otprilike u četrnaestoj godini života kad djevojčice i dječaci dosežu spolnu zrelost – u djevojčica to je pojava menstruacije, a u dječaka mutiranje. Nakon ovog trećeg rođenja osoba može početi graditi odnos prema drugom spolu. U ovom srednjoškolskom periodu koji se prosječno proteže od 14. do 21. godine na mladu osobu djeluje princip znanstvenog pristupa poučavanju gdje se djetetu nude znanstvena objašnjenja svijeta koji ga okružuje ta ga se približava prirodno znanstvenim metodama. Rođenjem vlastitog Ja ulazi se u četvrti ciklus koji traje od 21. godine života tijekom kojeg čovjek počinje po prvi put zapravo upravljati svojim životom. Zadaća ljudskog bića je da se, kad dosegne ovo razdoblje, nastavi razvijati i usavršavati. Daljnje usavršavanje i rad na prethodna tri dijela čovjeka i konstantan napredak omogućit će čovjeku osjećaj zadovoljstva (Seitz, Hallwachs, 1996).

Jedno od načela waldorfske pedagogije je sveobuhvatno shvaćanje koje se odnosi na jedinstvo duha i materije te bi na takav način trebalo i dijete promatrati. Steiner govori o jedinstvu umjetnosti, religije i znanosti kao integriranim područjima te upravo zato poučavanje u waldorfskim školama ne odvaja teoriju od prakse. Djeci nije potreban prijenos samih činjenica, već ga treba naučiti kako živjeti čime on nastavlja Pestalozzijevo učenje kojim kaže kako treba jednako obrazovati glavu, srce

i ruke. Drugim riječima, „sve što dijete uči je cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje. Stečeno iskustvo prenosi se preko tijela, osjećaja i glave“ (Seitz, Hallwachs, 1996:130).

Rudolf Steiner smatra dijete u prvom sedmogodišnjem ciklusu u potpunosti osjetilnim bićem, jer su osjetila za njega „vrata kroz koja svijet ulazi u čovjeka“ (Seitz, Hallwachs, 1996:132). Svi dojmovi koji dolaze do djeteta u ovom razdoblju dijete prihvaća kao dobre i istinite te ih kao takve ugrađuje u vlastitu sliku o svijetu koji ga okružuje. Steiner radi podjelu na dvanaest osjetila koja se mogu grupirati u tri veće skupine. Prva su vanjska osjetila koja su podređena mišljenju te obuhvaćaju Ja – osjetilo, osjetilo za razmišljanje, osjetilo za riječi te sluh. Druga skupina obuhvaća osjetila podređena osjećajima, a to su vanjsko – unutarnja osjetila. Obuhvaćaju osjetilo vida, mirisa i okusa te osjetilo za toplinu. Zadnja skupina su unutarnja osjetila i ona su podređena volji. Ova skupina obuhvaća osjetilo za kretanje, za ravnotežu te osjetilo opipa i osjetilo života. Ova osjetila se jačaju i vježbaju u trenucima kojim se dijete bavi djelatnostima ljudi ili izvodi jednostavne geste i pokrete pomoću svojih udova pa su ovakve aktivnosti vrlo zastupljene u waldorfskim dječjim vrtićima (Seitz, Hallwachs, 1996).

Posljednje načelo waldorfske pedagogije je samoodgoj odgajatelja. Kako dijete u ranoj i predškolskoj dobi uči putem oponašanja, iznimno je bitno da odgajatelj bude primjeren model kojeg će djeca oponašati. Upravo zato, jedna od primarnih zadaća odgajatelja jest upoznati sebe, vlastiti temperament i karakter, osjećaje, emocije i reakcije kako bi ih znao svladati i njima upravljati na način koji je primjeren djeci. Opisani samoodgoj odgajatelja treba prethoditi odgajanju druge djece, jer je rad odgajatelja na samom sebi prijeko potreban kako bi mogao djeci pružiti uzor za oponašanje.

Navedena načela waldorfske pedagogije su primjenjiva na ciljeve, načela i vrijednosti Nacionalnog kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Nacionalni kurikulum (2014) kao ciljeve postavlja osiguranje dobrobiti djeteta te njegov cjelovit razvoj, učenje i odgoj. Načela waldorfske pedagogije, posebno načelo koje se odnosi na strahopoštovanje prema duhovnom porijeklu čovjeka te odgoj

onoga što dijete nosi sa sobom implementira ove ciljeve nacionalnog kurikulumu. Sveobuhvatno shvaćanje svijeta, kao jedno od načela waldorfske pedagogije također je vrlo slično već spomenutim ciljevima Nacionalnog kurikulumu. Načela Nacionalnog kurikulumu, pri čemu se ističe otvorenost za kontinuirano učenje i spremnost na unapređivane prakse, primjenjiv je na načelo samoodgoja odgajatelja. Od odgajatelja se očekuje kontinuiran profesionalni i osobni razvoj te unapređivanje prakse u Nacionalnom kurikulumu kao i u waldorfskoj pedagogiji.

#### **2.4. Organizacija života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima**

Glavno obilježje waldorfskih dječjih vrtića je cjelovit razvoj i odgoj djece – duševan, psihički i fizički. Pažljivim promatranjem djece odgajatelj prilagođava prostor, materijale i vlastite pedagoške postupke kako bi osigurao djeci harmoničan razvoj. Oplemenjivanjem emocija, htijenja i razuma te osiguravanjem slobode i individualnosti u odgoju moguće je ostvariti potpun i pravilan odgoj djeteta. (Calgren, 2001). Ovako postavljeni temelji waldorfske pedagogije u djece razvijaju vrijednosti navedene u Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, a to su autonomija, identitet, znanje, humanizam i tolerancija, odgovornost i kreativnost (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Waldorfske dječje vrtiće pohađaju djeca od napunjene 3. godine do 7. godine života. Djeca u odgojno – obrazovnim skupinama su različite kronološke dobi te se tako oblikovane skupine ne razlikuju od odgojno – obrazovnih skupina u dječjim vrtićima s redovnim programom. Osnovni elementi organizacije života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima su ritam, djelatnosti, izvori sadržaja, uređenje prostora vrtića i igračke te određenje uloge odgajatelja (Seitz i sur. 1996).

##### *2.4.1. Ritam*

Prema Huzjak (2002) ritam se definira kao pravilna izmjena elemenata ili njihovo ponavljanje. Ističe da se ritam ne nalazi samo oko čovjeka, u prirodi i njenim procesima, već ga čovjek može spoznati i u sebi samom prateći tjelesne procese, osluškujući disanje, gutanje, kucanje srca i sl. Dijete je još u majčinoj utrobi izloženo ritmu majčinog srca, disanja, a i samo odmah nakon rođenja počinje uspostavljati i osjećati vlastite ritmove. Ritam buđenja i spavanja, izmjene dana i noći, disanja, probave, treptanja omogućuju djetetu razvoj osjećaja za ritam (Bašić, 2016). Rudolf

Steiner je istaknuo kako za njega odgajati znači naučiti disanje. Veliku važnost pridaje ritmu kao jednom od osnovnih elemenata organizacije rada u odgojno – obrazovnom radu s djecom. Disanje predstavlja izmjenu dvije krajnosti: udah i izdah. Na principu udaha i izdaha se temelji ukupan rad s djecom. Udah predstavlja aktivnosti kojima dijete uči, radi i prima određena iskustva i osjećaje te takve aktivnosti kao što su kolo i euritmija uglavnom vodi odgajatelj. Izdah kao druga polarnost predstavlja aktivnosti u kojima dijete iznosi svoje doživljaje, osjećaje i iskustva. Izdah se ostvaruje u aktivnostima kao što je slobodna igra ili ekspresija doživljaja kroz različite medije. Ovakav način rada kroz udah i izdah omogućuje djeci periode koncentracije i opuštanja, igre i rada, zvukova i tišine te predstavlja temelj za stvaranje dnevnog, tjednog, mjesečnog i godišnjeg ritma (Seitz, Hallwachs, 1996). U waldorfskim dječjim vrtićima smatraju da su svi životni procesi uređeni ritmički, da se cijela priroda i njezini procesi ritmički izmjenjuju te da je i ukupan svemir ritmički uređen. Ritam djeci pruža osjećaj sigurnosti jer im omogućava da znaju što će se dogoditi i kad će se dogoditi te na taj način razvijaju povjerenje prema vanjskom svijetu. Upravo zato roditelji i odgajatelji trebaju poticati razvoj osjećaja za ritam kod male djece jer poremećaji u ritmu mogu izazvati osjećaj bespomoćnosti, izgubljenosti i nepovjerenja. Njegovanjem ritma snaži se samo dijete i njegova otpornost na tjelesna i emocionalna opterećenja (Višnjić-Jevtić, 2008). Godišnji ritam prati nekoliko važnih datuma. Godina započinje proslavom žetve gdje djeca donose plodove iz prirode kao što su listovi, žirevi i kestenje te ih postavljaju na svetkovni stol. Nakon toga slijedi pjesma u kolu kojom se izražava zahvalnost. Kako je to vrijeme u kojemu seljaci obavljaju žetvu, pekari proizvode kruh, a u mlinovima se melje pšenica u fokusu dječje igre su upravo ta zanimanja – žeteoc, mlinar i pekar. Nakon žetve slijedi 29. rujan kad se obilježava dan svetog Mihovila kojeg označava borba svijetlog duha s mračnim silama te „djeca počinju slutiti što je to hrabrost kad u kolu kuju željezo i jašu na vatrenim konjima“ (Seitz, Hallwachs, 1996:144). Prije 11. studenog djeca izrađuju svoje svjetiljke koje na taj dan u procesiji navečer nose na Martinje. 6. 12. obilježava se sveti Nikola te ovaj dan djeca posebno iščekuju. U waldorfskim dječjim vrtićima sveti Nikola djeci nosi darove – svako dijete dobije jedan zlatni orah, medenjak i jabuku. U ovo doba svetkovni stol na kojem su bili jesenji plodovi za obilježavanje žetve sada prelazi u plavičaste tonove koji

obilježavaju doba adventa i iščekivanje Božića. Advent traje četiri tjedna te se svaki tjedan pali jedna svijeća. Tijekom zime djeca obilježavaju i karneval te je to vrijeme opuštanja kad se dječji vrtić ukrašava šarenim i veselim elementima. Nakon zime svako dijete u zemlju sadi sjeme i na taj način počinje vrijeme iščekivanja Uskrsa. Na taj način se djeci približava značenje Uskrsa ali uz izostavljanje teških kršćanskih sadržaja koje nosi korizma. 40 dana nakon Uskrsa obilježava se Uzašašće tijekom kojeg djeca pozornost usmjeravaju oblacima. Djeca slikaju i crtaju oblake te otpuhuju maslačke te na taj način doživljavaju promjene koje se događaju u prirodi. Tijekom ranog proljeća i početka ljeta djeca veliku pozornost obraćaju biljkama i procvatolj prirodi. Ovo je vrijeme kada klija sjeme koje je dijete zasadilo tijekom zime. Djeca uređuju vrt, promatraju travu i nebo, osluškuju cvrkut ptica i svim osjetilima percipiraju prirodu koja se budi. 24. lipnja započinje obilježavanje Ivanja koje traje 4 tjedna. Djeca puno vremena provode na otvorenom gdje e igraju, pjevaju i plešu te je to vrhunac godine u dječjem vrtiću tijekom kojeg se predškolarci spremaju krenuti u školu, a mlađa djeca se opraštaju od jeseni koja je prošla (Seitz, Hallwachs, 1996).

Uz godišnji ritam važan je i tjedni te dnevni ritam.

Tjedni ritam djeca doživljavaju kroz unaprijed određen raspored aktivnosti koje prevladavaju u radu s djecom. Svaki dan u tjednu prevladava određena umjetnička aktivnost. Važno je istaknuti da se uz prevladavajuću umjetničku aktivnost djeca bave i drugim aktivnostima koje ih interesiraju. Tako se tijekom tjedna pravilno izmjenjuju modeliranje voskom, tijestom ili glinom, slikanje, euritmija, crtanje, pravljenje kruha, obrada drva i sl.

Dnevni ritam se temelji na već opisanom Steinerovom principu udah – izdah. Jutro, dok se djeca skupljaju u dječjem vrtiću, omogućava djeci prostor za slobodnu igru. Nakon nje slijedi jutarnji krug tijekom kojeg djeca slušaju pjesme, recitacije ili se igraju u kolu. Nakon toga slijedi doručak. Kolo i doručak predstavljaju period koncentracije, odnosno uzdah te se nakon toga djeca odlaze slobodno igrati u vrtu. Na taj je način djeci omogućen izdah, odnosno prorada doživljaja i period opuštanja. Prije odlaska kući, djeca se još jednom okupljaju u kolu te se u podne opraštaju i

odlaze kući (Seitz, Hallwachs, 1996). Odgajatelji u waldorfskim dječjim vrtićima smatraju da će se dijete unutar ovakvog kontinuiteta, odnosno poznatog ritma dana, tjedna i godine lakše orijentirati u vlastitom svijetu (Bašić, 2016).

#### *2.4.2. Djelatnosti djeteta*

Djelatnosti u waldorfskim dječjim vrtićima obuhvaćaju praktične i radne djelatnosti, umjetničke aktivnosti, slobodnu igru, kolo, proslave dječjih rođendana te aktivnosti predškolske djece.

Praktične i radne djelatnosti imaju veliku važnost u odgoju djece. Praktične djelatnosti poput metenja, čišćenja, pranja, pečenja kruha i kolača te glačanja, ali i aktivnosti kao što su obrada drva, pletenje, šivanje omogućuju djeci razvoj grube i fine motorike te uočavanje produkata vlastitog angažmana i djelovanja. Radne djelatnosti kao što su održavanje vrta, izrada kućica za ptice, sakupljanje biljaka, sušenje ljekovitog bilja i sl. omogućuju djeci da koriste i cijene plodove vlastitog rada (Seitz, Hallwachs, 1996). Navedene praktične i radne aktivnosti odgovaraju životno – praktičnim i radnim aktivnostima koje su jedna od vrsta aktivnosti koje se provode u dječjim vrtićima s redovnim programom.

Slobodna igra omogućuje djeci izdah. To je vrijeme kada djeca šivaju, crtaju, popravljaju igračke ili se slobodno igraju na vanjskom prostoru. Ovakav tip igre je od iznimne važnosti za cjelokupan razvoj djeteta. Omogućuje djetetu komunikaciju s drugom djecom, daje mu prostor za razmišljanje, potiče suradnju prilikom grupiranja djece u manje skupine, potiče asertivnost, upravljanje emocijama i samoregulaciju, korištenje mašte koja pogoduje kognitivnom razvoju i razvoju kreativnosti (Stevanović, 2003). Slobodna igra u waldorfskim dječjim vrtićima odgovara vrsti djelatnosti pod nazivom raznovrsne igre u dječjim vrtićima s redovnim programom.

#### *2.4.3. Kolo*

Kolo nastaje okupljanjem djece u krug u kojem se provode određeni sadržaji vezani uz godišnje doba ili nadolazeću proslavu. U kolu sudjeluju djeca koja se prema vlastitom raspoloženju uključuju u pjesmu, ples ili priču koju vodi odgajatelj. Kolo je jedan od elemenata koji od djece iziskuje koncentraciju, jer djeca tada prate što odgajatelj izvodi i ponavljaju ili samo prate njegove kretnje (Seitz, Hallwachs,

1996). Kolom se potiče usmjeravanje pažnje, suradnja i uvažavanje druge djece, bogaćenje rječnika i artikulacija, razvoj mašte i poticanje kreativnosti te se razvija motorika i pokretljivost cijelog tijela (preuzeto sa: [www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr](http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr), 03.05.2018). Umjetničke djelatnosti prožimaju cjelokupan program rada s djecom u waldorfskim dječjim vrtićima. Prema Seitz i Hallwachs (1996) obuhvaćaju crtanje i slikanje, pjevanje u kolu, pričanje i slušanje priča i bajki, pravljenje kruha, modeliranje voskom i glinom, pravljenje ukrasa od vune te obrada drva. Kolo organizirano na ovakav način odgovara vrsti djelatnosti doživljavanja umjetničkih tvorevina za djecu koje se provode u dječjim vrtićima s redovnim programom, a umjetničke djelatnosti odgovaraju aktivnostima raznovrsnog izražavanja i stvaranja.

U ovim dječjim vrtićima sve što djeca sama ili s odgajateljem čine prožeto je umjetnošću. Važni datumi su i dječji rođendani. U vrtiću odgajatelj pripremi sobu za proslavu rođendana, ispriča rođendansku priču ili pjesmu te pripremi djetetu poklon za rođendan. Slavljenu se zaogrne plaštem i na glavu stavi krunu, a sva ostala djeca s veseljem slave njegov rođendan (Seitz, Hallwachs, 1996).

Već spomenute aktivnosti predškolske djece odnose se na dvije izdvojene aktivnosti koje s odgajateljem izvode djeca u šestoj i sedmoj godini života. jedna takva aktivnost je sviranje na dječjoj harfi s pet tonova kako bi djeca usvajala melodijske nizove i učila slušati. Druga aktivnost je tjedno okupljanje na euritmiji u posebnoj prostoriji s drugim predškolarcima. Euritmija je umjetnost izražavanja pokretom te prilikom izvođenja euritmije se djeca bez uputa sama uživljavaju u tu umjetnost. Pokreti i euritmijske geste pokušavaju opisati i izraziti zvuk i riječi putem pokreta tijela, gestikulacijom i mimikom (Seitz, Hallwachs, 1996).

#### *2.4.4. Izvori sadržaja*

Kao glavni izvor poticaja i osnovni izvor sadržaja za rad s djecom u waldorfskim dječjim vrtićima prvo mjesto zauzima priroda. Priroda sa svim svojim elementima, promjenama, ritmovima, mineralnim, biljnim i životinjskim svijetom nudi beskrajn niz poticaja koje odgajatelji koriste u radu s djecom.

Također, sadržaji se izvlače i povezuju s duhom tradicije lokalne zajednice u kojoj dijete obitava te se tradicijske vrijednosti posebno njeguju. Još jedan važan izvor

sadržaja jest i umjetnost koja uključuje sve vrste umjetnosti od slikarstva i kiparstva, pjevanja, plesa i književnosti (Seitz, Hallwachs, 1996).

#### *2.4.5. Uređenje prostora i igračke*

Prostor waldorfskih dječjih vrtića u potpunosti je prilagođen djeci prema osnovnim postavkama i spoznajama znanosti o utjecaju boje, veličine, materijala i oblika na čovjeka. Zidovi su boje breskve koja je nanesena u tankom i prozirnomo sloju. Namještaj je funkcionalan, očuvan, izrađen od drveta koje nije lakirano i prilagođen visini djece. Tkanine koje se nalaze u prostoriji od zavjesa i stolnjaka pa sve do ubrusa i tkanina za igru i rad su od prirodnog materijala kao što su svila, vuna, pamuk i lan. Cjelokupan prostor vrtića mijenja se i uređuje ovisno o godišnjem dobu u kojem se trenutno nalaze. Ova promjena posebno je vidljiva na svetkovnom stolu koji je uvijek obogaćen motivima i elementima iz prirode. Važno je napomenuti da tehnologije kao što su televizija, laptop, radio i druge novije tehnologije ne nalaze mjesto u dječjim vrtićima. U waldorfskoj koncepciji smatra se da djeca najbolje i prirodno uče kroz igru, aktivno otkrivanje i istraživanje u kontaktu s prirodnim svijetom i materijalima u njemu. Upravo zato, suvremene tehnologije koje dijete pretvaraju u pasivnog primatelja sadržaja, koje koče interakciju i komunikaciju s drugim ljudima u okruženju te prikazuju neselektirane sadržaje mogu negativno utjecati na razvoj djeteta (Fehrenbacher, 2014). Uspoređujući waldorfski dječji vrtić s drugim vrtićima koji ne provode ovu alternativnu koncepciju na prvi pogled se uočava razlika u igračkama i materijalima. U ovim vrtićima ne postoje industrijski proizvedene igračke poput Lego kocki, plastičnih lopatica, grabljica, gumenih lopti i sl. čak se i masovno proizvedene slikovnice rijetko koriste. Djeca se u njemu igraju igračkama od prirodnih materijala, koje su izradila sama ili uz pomoć odgajatelja. Odgajatelji u waldorfskoj pedagogiji vjeruju da masovno proizvedene igračke koče dječju kreativnost, inicijativnost i maštu te se radi toga izbjegavaju. Prirodni materijali pružaju djetetu potpuniji, jasniji i točniji prikaz stvarnosti od onih umjetno proizvedenih. Upravo zato se u waldorfskim dječjim vrtićima pažljivo biraju materijali s kojima će djeca baratati i koji će djelovati na njihova osjetila koja su još u razvoju. Također, igračke osim što su od prirodnih materijala, pokušavaju što više zadržati prirodan oblik. Lutke, kućice, kocke i druge igračke često imaju samo obrise



ili kontre kako bi se djeca igrala što prirodnijim materijalima koji nisu u potpunosti preoblikovani. Masovno proizvedene igračke često svojim izgledom daju djetetu uputu kako će se s njima igrati i što se može s njima raditi. Igračke koje nisu u potpunosti oblikovane bude dječju maštu, potiču kreativnost te nude djetetu širi spektar igara i aktivnosti kojima se može baviti (Koludrović, 2017). Lutke i životinje najzastupljenije su igračke na policama odgojno – obrazovnih skupina. Slično igračkama i materijalima, alati koje djeca koriste za obradu vrta, oblikovanje drva ili u radionicama su pravi, a ne plastični (Seitz, Hallwachs, 1996). Boje su skladne u cijelom prostoru dječjeg vrtića, skladno su ukomponirane i nenapadne. Drveni namještaj, osim prilagođene visine, izmjenom ravnih i zaobljenih ploha privlači djecu. Dovoljna količina svjetla i tihi govor ili nježna pjesma koja ispunjava prostor vrtića zajedno sa skladnim i harmoničnim odnosima boja razvija djetetov osjećaj za estetiku (Banić, 2016).

#### *2.4.6. Uloga odgajatelja*

Uloga odgajatelja u waldorfskim dječjim vrtićima započinje prihvaćanjem vrijednosti ove alternativne pedagogije i njihovom internalizacijom. Odgajatelj koji čini i živi tako da ga djeca mogu oponašati je uspješan odgajatelj. Kako djeca uče oponašanjem iznimno je važno kad, koliko i na koji način odgajatelj nešto čini. Odgajatelj treba osvijestiti činjenicu da djeca oponašaju sve što on čini, kako se izražava, kreće te preuzeti odgovornost za svoja ponašanja kako bi postao uzoran model djeci. Uloga odgajatelja je osiguranje prikladnih okolinskih uvjeta koji potiču i potpomažu rast i razvoj djeteta (Matijević, 2001). Odgajatelj treba posjedovati i određene kompetencije koje su mu potrebne za rad s djecom, a to su prikladna gestikulacija i govor, izvođenje lutkarskih predstava, pjevanje, sviranje, pričanje priča, stvaranje ručnih radova, prikladna komunikacija s roditeljima i drugim djelatnicima vrtića, oblikovanje okruženja te cjeloživotno učenje (Buotić, 2008). U izobrazbi odgajatelja koji će raditi u waldorfskim dječjim vrtićima „velika se pažnja poklanja samoodgoju, razvoju ličnosti“ odgajatelja jer će on na djecu imati velik utjecaj (Seitz, Hallwachs, 1996:203).

## **3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA**

### **3.1. Predmet istraživanja**

Predmet ovog istraživanja je utvrditi podržavaju li studenti Učiteljskog fakulteta u Rijeci waldorfsku pedagogiju.

### **3.2. Cilj, zadatci i hipoteze istraživanja**

Cilj ovog istraživanja je utvrditi i opisati stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji.

Zadatci istraživanja postavljeni su na sljedeći način:

1. zadatak: Utvrditi stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o antropozofskoj znanosti i waldorfskoj slici čovjeka.

2. zadatak: Utvrditi stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o načelima waldorfske pedagogije.

3. zadatak: Utvrditi stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o organizaciji života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima.

Sukladno postavljenim zadacima, donesene su sljedeće hipoteze:

1. hipoteza: Studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci podržavaju antropozofsku sliku o čovjeku, ali ne i reinkarnaciju i karmu kao dio slike o čovjeku.

2. hipoteza: Studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci prihvaćaju načela waldorfske pedagogije.

3. hipoteza: Studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci prihvaćaju sastavnice organizacije života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima, osim ritma dana.

### **3.3. Uzorak ispitanika**

Uzorak ispitanika čine studenti prve, druge i treće godine preddiplomskog sveučilišnog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Rijeci, upisani

akademske godine 2017./2018. koji su se na dan istraživanja zatekli na Fakultetu. Uzorak ispitanika je namjeran, obuhvaća dio populacije studenata preddiplomskog sveučilišnog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Rijeci te prigodni jer su obuhvaćeni studenti koji su u terminima provođenja istraživanja bili dostupni.

Uzorak su činili 91 student preddiplomskog sveučilišnog studija Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Rijeci akademske godine 2017./2018. Uzorak studenata prve godine studija činilo je ukupno 35 studenata, od upisanih 43 studenta, što čini 81.40% populacije studenata prve godine Učiteljskog fakulteta u Rijeci. Uzorak studenata druge godine studija činilo je ukupno 30 studenata od 41 upisanog, što čini 73.17% upisanih studenata. Na trećoj godini studija uzorak je činilo ukupno 26 studenata od 53 upisanih, što čini 49.06% studenata.

### **3.4. Metode, postupci i instrumenti istraživanja**

Metoda ovog transverzalnog istraživanja je deskriptivna. Odabrana je jer se njome mogu utvrditi stavovi studenata Učiteljskog fakulteta u određenom trenutku bez mijenjanja varijabli. Unutar deskriptivne metode odabrana je tehnika anketiranja, kao najprikladnija za prikupljanje traženih podataka o stavovima studenata Učiteljskog fakulteta o waldorfskoj pedagogiji.

Postupak provođenja istraživanja započet je odabirom predmeta istraživanja te izradom idejnog plana istraživanja prema kojem je, nakon odredbe uzorka istraživanja, istraživača i cilja, napravljen nacrt istraživanja. Određena su potrebna demografska obilježja, koja u ovom istraživanju predstavljaju godinu studiranja određenog studenta te područja koja je potrebno uvrstiti u anketni upitnik kako bi valjano ispitao stavove studenata o waldorfskoj pedagogiji. Nakon određenja područja koja se žele ispitati, pretraživanjem postojeće literature i dosadašnjih istraživanja sastavljen je teorijski okvir koji predstavlja teorijsku osnovu predmeta istraživanja. Vodeći se informacijama koje je potrebno prikupiti sastavljen je anketni upitnik kojim će se ispitivati stavovi studenata o waldorfskoj pedagogiji. U dogovoru s profesorima Učiteljskog fakulteta u Rijeci, određeni su termini provođenja istraživanja. Istraživanje je provedeno na Učiteljskom fakultetu u Rijeci u 3 navrata. Provođenje ankete s prvom godinom studija održano je 25. svibnja 2018. godine u 8,00 sati. Provođenje ankete s drugom godinom studija održano je 28. svibnja 2018.

godine u 16,30 sati. Provođenje ankete s trećom godinom studija održano je 29. svibnja 2018. godine u 13,00 sati.

Etičnost je osigurana anonimnošću ankete te izbjegavanjem tvrdnji za koje se moglo pretpostaviti da će izazvati neiskrene odgovore. Također, uz anketu priložena je konkretna i jasna uputa prema kojoj su istraživani studenti mogli dobiti informaciju što se od njih traži. Uputa je bila dana i verbalno, od strane istraživača netom prije podjele anketa. Osim navedenog, studenti koji su sudjelovali u istraživanju dali su svoj pristanak.

Mjerni instrument izrađen za istraživanje stavova studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji je upitnik koji se sastoji od 29 tvrdnji podijeljenih u 3 područja koja prate zadatke istraživanja. Prvu grupu tvrdnji, od 1. do 7. čine tvrdnje vezana za ispitivanje stavova studenata o antropozofiji i slici čovjeka u waldorfskoj pedagogiji. Drugu grupu tvrdnji, od 8. do 16. čine tvrdnje vezana za ispitivanje stavova studenata o načelima waldorfske pedagogije. Treću grupu tvrdnji, od 17. do 29. čine tvrdnje vezana za ispitivanje stavova studenata o organizaciji života i rada u waldorfskoj pedagogiji. Uz svaku tvrdnju nalazi se Likertova skala baždarena od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) gdje studenti zaokruživanjem određuju svoje slaganje s određenom tvrdnjom. Na kraju je ponuđeno pitanje otvorenog tipa gdje studenti, ukoliko postoji tvrdnja s kojom se uopće ne slažu, mogu navesti razlog. Anketa je anonimna te je jedini traženi podatak godina studija.

### **3.5. Rezultati i rasprava**

Prikupljeni podatci klasificirani su u 3 skupa, skup studenata prve godine studija, skup studenata druge godine studija te skup studenata treće godine studija. Prikupljeni podatci obrađeni su trima odgovarajućim statističkim metodama. Izbrojene su frekvencije odgovora te je izračunat njihov postotak i mod, tj. najčešći odgovor koji se javlja u određenom skupu odgovora kako bi se mogao utvrditi najčešći, odnosno većinski stav studenata o određenoj tvrdnji. Ovim statističkim metodama dobiveni su numerički rezultati istraživanja.

Rezultati istraživanja stavova studenata na Učiteljskom fakultetu u Rijeci su tablično prikazani. Rezultati statističke metode obrade podataka klasificirani su na dva

načina. Prva klasifikacija odnosi se na godinu studiranja studenta koja je i vizualno naznačena u tabličnim prikazima rezultata. Druga klasifikacija odnosi se na tri različita područja istraživanja, waldorfska pedagogija i slika o čovjeku, načela waldorfske pedagogije te organizacija života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima, od kojih je svako područje odijeljeno u zaseban tablični prikaz. Ovakav način prikazivanja rezultata odabran je radi jednostavnijeg zaključivanja o stavovima studenata o određenom području waldorfske pedagogije te vizualne preglednosti rezultata. Prikazane su tri tablice koje provjeravaju tri postavljene hipoteze. Sažimanjem rezultata prikazanih u tablici izdvojene su tvrdnje koje su od stvarne studenata procijenjene kao najpozitivnije i najnegativnije te su prikazane grafički. Također, izdvojena je tvrdnja za koju je najveći broj studenata izrazio indiferentan stav. Na kraju se nalazi graf 5 koji prikazuje tvrdnje za koje su studenti htjeli obrazložiti svoj stav i iznijeti vlastito mišljenje.

Tablica 1 odnosi se na stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o antropozofskoj znanosti i waldorfskoj slici čovjeka. Obuhvaća tvrdnje od rednog broja 1. do 7.

**Tablica 1: Stavovi studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o antropozofskoj znanosti i waldorfskoj slici čovjeka**

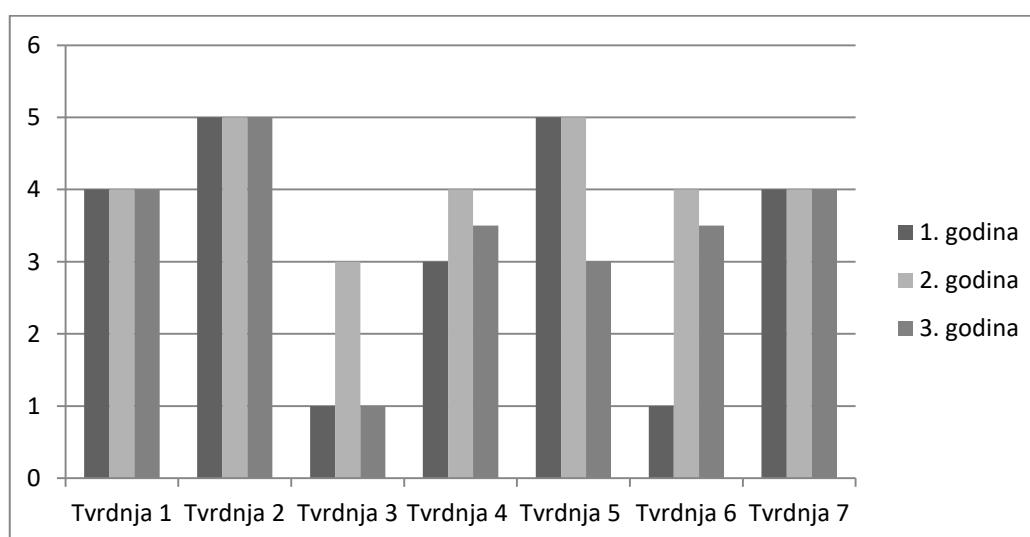
Red. broj	Tvrdnje	1. godina N = 35		2. godina N = 30		3. godina N = 26	
		f	%	f	%	f	%
1.	Za razumijevanje čovjeka posebno je važan odgovor na pitanje odakle on dolazi i kuda ide						
	(1) uopće se ne slažem	3	8.57	4	13.33	2	7.7
	(2) uglavnom se ne slažem	6	17.14	3	10	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	9	30	4	15.38
	(4) uglavnom se slažem	10	28.57	12	40	12	46.15
	(5) u potpunosti se slažem	7	20	2	6.67	7	26.92
	<b>M</b>		4		4		4
2.	Vjerujem da je čovjek biće tijela, duše i duha koje se konstantno razvija.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	1	3.84
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	4	11.43	1	3.33	3	11.54
	(4) uglavnom se slažem	9	25.71	7	23.33	8	30.77
	(5) u potpunosti se slažem	22	62.86	22	73.34	14	53.85
<b>M</b>		5		5		5	
3.	Smatram da se čovjek nakon smrti reinkarnira u tijelo novorođenog						

	čovjeka, životinje ili biljke.						
	(1) uopće se ne slažem	20	57.14	8	26.67	14	53.85
	(2) uglavnom se ne slažem	3	8.57	3	10	3	11.54
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	10	33.33	7	26.92
	(4) uglavnom se slažem	1	2.86	5	16.67	2	7.7
	(5) u potpunosti se slažem	2	5.71	4	13.33	0	0
	<b>M</b>	1		3		1	
4.	Smatram da duša ima unaprijed određenu zadaću koju na Zemlji mora ispuniti.						
	(1) uopće se ne slažem	6	17.14	3	10	5	19.23
	(2) uglavnom se ne slažem	8	22.86	5	16.67	5	19.23
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	13	37.14	8	26.67	6	23.08
	(4) uglavnom se slažem	3	8.57	11	36.66	6	23.08
	(5) u potpunosti se slažem	5	14.29	3	10	4	15.38
	<b>M</b>	3		4		3-4	
5.	Vjerujem u karmu.						
	(1) uopće se ne slažem	6	17.14	2	6.67	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	2	5.71	1	3.33	4	15.38
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	6	0.2	10	38.46
	(4) uglavnom se slažem	7	20	9	30	8	30.77
	(5) u potpunosti se slažem	11	31.43	12	40	4	15.38
	<b>M</b>	5		5		3	
6.	Mislim da je čovjek izdignut nad svim drugim ovozemaljskim bićima.						
	(1) uopće se ne slažem	10	28.57	8	26.67	4	15.38
	(2) uglavnom se ne slažem	5	14.29	6	0.2	3	11.54
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	7	23.33	9	34.62
	(4) uglavnom se slažem	6	17.14	9	30	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	5	14.29	0	0	1	3.85
	<b>M</b>	1		4		3-4	
7.	Vjerujem da se svaki čovjek rađa s određenom sudbinom.						
	(1) uopće se ne slažem	5	14.29	1	3.33	2	7.7
	(2) uglavnom se ne slažem	4	11.43	0	0	3	11.54
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	8	26.67	8	30.77
	(4) uglavnom se slažem	11	31.43	13	43.33	12	46.15
	(5) u potpunosti se slažem	6	17.14	8	26.67	1	3.85
	<b>M</b>	4		4		4	

Analizirajući rezultate vidljivo je kako, prema tvrdnjama redni broj 1 i 2, studenti podržavaju postojanje duhovnog svijeta, čovjekove duše i čovjekov konstantan razvoj. Mod izračunat za prvu tvrdnju iznosi 4, odnosno slažem se (prva godina studija 28.57%, druga godina studija 40%, treća godina studija 46.14%) i jednak je za sve tri godine studija. Mod izračunat za tvrdnju redni broj 2 iznosi 5, što označava odgovor u potpunosti se slažem (za prvu godinu studija, 62,86%, drugu godinu studija 73.34%, treću godinu studija 53.85%) te je i on jednak za svaku godinu

studija. Promatrajući tvrdnju pod rednim brojem 3 koja se direktno odnosi na reinkarnaciju studenti su većinski izrazili svoje ne slaganje s njom, s najčešćim odgovorom pod brojem 1, odnosno uopće se ne slažem (prva godina studija 57.14%, druga godina studija 26.67%, treća godina studija 53.85%). Promatrajući stavove studenata o tvrdnjama pod rednim brojem 4 i 5 koje se odnose na podržavanje karme, vidljivo je da studenti podržavaju vjerovanje o karmi i zadaći koju ona sa sobom donosi. Za tvrdnju redni broj 4 mod iznosi 3 za prvu godinu studija (37,14%), 4 za drugu godinu studija (33.66%) te 3 – 4 za treću godinu studija (23.08%).

**Graf 1. Prikaz moda za tvrdnje od rednog broja 1 do 7.**



Tvrdnja redni broj 2 je od strane studenata procijenjena najviše pozitivno u ovoj skupini tvrdnji. Izračunat mod iznosi 5 označavajući odgovor u potpunosti se slažem za svaku godinu studiranja (prva godinu studija, 62,86%, druga godinu studija 73.34%, treća godinu studija 53.85%). Suprotno tome, tvrdnja redni broj 3 je procijenjena najnegativnije u ovoj skupini tvrdnji. Izračunat mod za prvu i treću godinu studija iznosi 1, a odnosi se na odgovor uopće se ne slažem (prva godina studija 57.14%, druga godina studija 35.85%), a za drugu godinu studija iznosi 3 označavajući odgovor niti se slažem niti se ne slažem (33.33%). Za tvrdnju redni broj 4 najveći broj studenata iznijelo je indiferentan stav. Mod za ovu tvrdnju, za prvu godinu studija iznosi 3 (37.14%), za drugu godinu studija 4 (36.66%) te za treću godinu studija 3 – 4 (23.08%).

Postavljena hipoteza vezana za antropozofiju i sliku o čovjeku u waldorfskoj pedagogiji glasila je da studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci podržavaju antropozofsku sliku o čovjeku, ali ne i reinkarnaciju i karmu kao dio slike o čovjeku. Može se zaključiti da je postavljena hipoteza djelomično potvrđena. Potvrđeno je da stavovi studenata pokazuju ne podržavanje reinkarnacije, dok promatrajući stavove o karmi to nije slučaj. Iako antropozofska znanost povezuje i objedinjuje vjerovanje u karmu i reinkarnaciju, stavovi studenata pokazuju kako ih ispitani studenti ipak odjeljuju. Većina ispitanih studenata vjeruje u karmu, te taj dio postavljene hipoteze nije potvrđen. Analiza stavova studenata o ostale četiri tvrdnje koje se odnose na antropozofsku sliku čovjeka potvrđuje postavljenu hipotezu.

Tablica 2 odnosi se na stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o načelima waldorfske pedagogije. Obuhvaća pitanja od rednog broja 8. do 16.

**Tablica 2: Stavovi studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o načelima waldorfske pedagogije**

Red. broj	Tvrdnje	1. godina N = 35		2. godina N = 30		3. godina N = 26	
		f	%	f	%	f	%
8.	Smatram da odgoj i obrazovanje djeteta mora biti cjelovit – obuhvatiti duševan, psihički i fizički razvoj djeteta.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	2	5.71	2	6.67	0	0
	(5) u potpunosti se slažem	33	94.29	28	93.33	25	96.15
	<b>M</b>	5		5		5	
9.	Važna zadaća odgajatelja je potaknuti dijete na razvijanje sposobnosti, znanja i vještina koje će mu pomoći u što bogatijem oblikovanju vlastitog života.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(4) uglavnom se slažem	1	2.86	5	16.67	1	3.85
	(5) u potpunosti se slažem	34	97.14	25	83.33	24	92.31
	<b>M</b>	5		5		5	
10.	Smatram da se prema svakom						

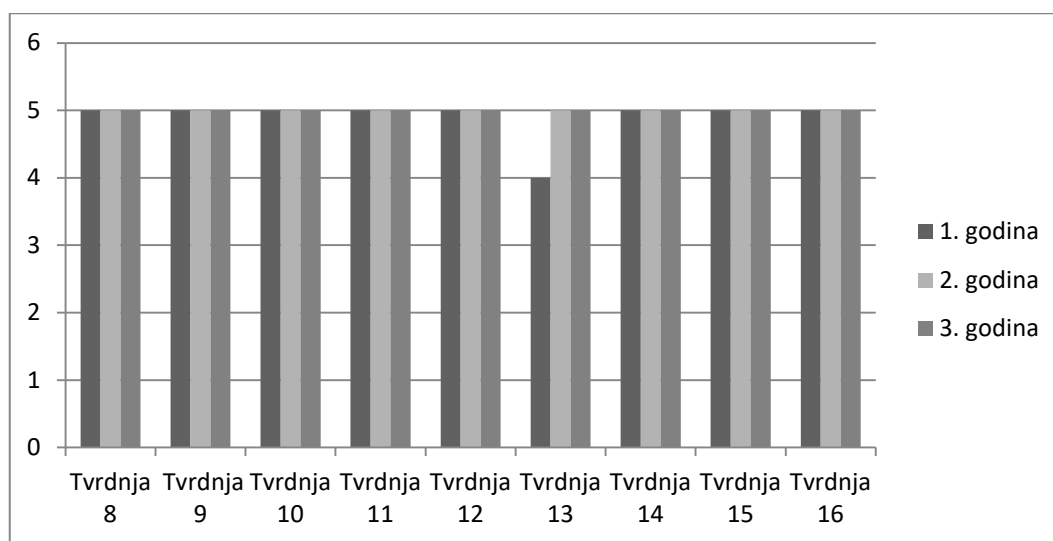


	djetetu treba odnositi s poštovanjem.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(4) uglavnom se slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(5) u potpunosti se slažem	35	100	29	96.67	26	100
	<b>M</b>	5		5		5	
11.	Mislim da svako dijete ima pravo razvijati se u ono što kao individua posjeduje.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(4) uglavnom se slažem	2	5.71	4	13.33	0	0
	(5) u potpunosti se slažem	33	94.29	26	86.67	26	100
	<b>M</b>	5		5		5	
12.	Smatram da je jedna od glavnih zadaća odgajatelja upoznavanje temperamenata svoje djece.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	1	2.86	1	3.33	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	13	37.14	12	40	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	21	60	17	56.67	15	57.69
	<b>M</b>	5		5		5	
13.	Vjerujem da sve dojmove koji dolaze preko osjetila djeca ugrađuju u svoju sliku o svijetu.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	1	2.86	4	13.33	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	18	51.43	11	36.66	8	30.77
	(5) u potpunosti se slažem	16	45.71	15	50	17	65.38
	<b>M</b>	4		5		5	
14.	Smatram važnim u ranom i predškolskom periodu poticati razvoj osjetila djeteta.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(4) uglavnom se slažem	8	22.86	6	0.2	2	7.7
	(5) u potpunosti se slažem	27	77.14	22	73.34	24	92.31
	<b>M</b>	5		5		5	
15.	Mislim da odgajatelj treba biti sposoban ostaviti po strani vlastiti temperament i trenutno raspoloženje kako bi reagirao onako kako to traže potrebe						

	djece.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	2	6.67	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	1	2.86	3	10	0	0
	(4) uglavnom se slažem	4	11.43	1	3.33	3	11.54
	(5) u potpunosti se slažem	30	85.71	23	76.67	23	88.46
	<b>M</b>	5		5		5	
16.	Mislim da sve što dijete uči treba biti cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	3	8.57	1	3.33	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	9	25.72	11	36.66	2	7.7
	(5) u potpunosti se slažem	23	65.71	18	0.6	23	88.46
	<b>M</b>	5		5		5	

Analizirajući stavove studenata pokazalo se da stavovi studenata, prema sve tri godine studija pokazuju podržavanje svih načela waldorfske pedagogije čime se potvrđuje postavljena hipoteza o ovom području istraživanja. Mod je za svaku tvrdnju, prema svakoj godini studija 5, što se odnosi na stav „u potpunosti se slažem“, osim tvrdnje pod rednim brojem 13. Uzimajući u obzir sve tvrdnje za prvu godinu studija, vidljivo je da se postotak studenata koji su na tvrdnje odgovorili s „u potpunosti se slažem“ odgovorom, zaokružujući broj 5, kreće se od 60% do 100% . Izuzetak je tvrdnja pod rednim brojem 13 gdje većinski stav prve godine studija iznosi 4, odnosno „slažem se“ (51.43% studenata). Druga godina studija je većinski na sve tvrdnje odgovorila „u potpunosti se slažem“ te se njihov postotak zaokruživanja ovog odgovora kreće od 50% do 96.67%. Treća godina studija je također na sve tvrdnje većinski odgovorila zaokruživanjem broja 5 te se njihov postotak kreće od 57,69% do 100%.

**Graf 2. Prikaz moda za tvrdnje od rednog broja 8 do 16.**



Tvrđnja redni broj 10 je od strane studenata procijenjena najpozitivnije u skupini tvrdnji od rednog broja 8 do 16.. Izračunat mod iznosi 5 označavajući odgovor u potpunosti se slažem za svaku godinu studiranja, kao i za gotovo sve tvrdnje ove skupine. Ovu tvrdnju je 100% studenata prve godine procijenilo brojem 5, 96.67% studenata druge godine te također 100% studenata treće godine studija. Negativnih procjena dobivenih zaokruživanjem broja 1 koji označava „uopće se ne slažem“ nije bilo u ovoj skupini tvrdnji. Najnegativnije je procijenjena tvrdnja redni broj 13, gdje mod za prvu godinu studija iznosi 4 (51.43%), a za preostale dvije godine studija iznosi 5 ( druga godina studija 50%, treća godina studija 65,38%). Indiferentnog stava u ovoj skupini tvrdnji nije bilo.

Postavljena hipoteza za drugu grupu stavova studenata odnosila se na načela waldorfske pedagogije i pretpostavila je podržavanje svih načela od strane studenata. Može se zaključiti da studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci podržavaju sva načela na kojima se temelji waldorfska pedagogija.

Tablica 3 odnosi se na stavove studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u Rijeci o organizaciji života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima. Obuhvaća pitanja od rednog broja 17. do 29.

**Tablica 3: Stavovi studenata Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Učiteljskog fakulteta u  
Rijeci o organizaciji života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima**

Red. broj	Tvrdnje	1. godina N = 35		2. godina N = 30		3. godina N = 26	
		f	%	f	%	f	%
17.	Smatram da sve ono što opažaju dječja osjetila treba biti izrađeno od pravih, prirodnih materijala, izvorne veličine, funkcije i boje.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	2	6.67	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	2	5.71	0	0	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	8	22.86	7	23.33	6	23.08
	(4) uglavnom se slažem	10	28.57	11	36.66	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	15	42.86	10	33.33	10	38.46
	<b>M</b>	5		4		5	
18.	Mislim da se pedagoški postupci u dječjem vrtiću trebaju smišljati i stvarati praćenjem djeteta, a ne određenog plana.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	1	2.86	3	10	0	0
	(4) uglavnom se slažem	7	20	3	10	3	11.54
	(5) u potpunosti se slažem	27	77.14	24	80	23	88.46
	<b>M</b>	5		5		5	
19.	Smatram da je djeci potrebno pružiti vrijeme za odmor i opuštanje nakon aktivnosti koje zahtijevaju koncentraciju i rad.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	2	5.71	0	0	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	5	14.29	4	13.33	2	7.7
	(5) u potpunosti se slažem	28	80	26	86.67	23	88.46
	<b>M</b>	5		5		5	
20.	Mislim da ritam djeci pruža osjećaj sigurnosti – omogućava djeci da znaju što će se dogoditi i kad će se dogoditi te na taj način razvijaju povjerenje prema vanjskom svijetu.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	2	6.67	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	2	6.67	4	15.38

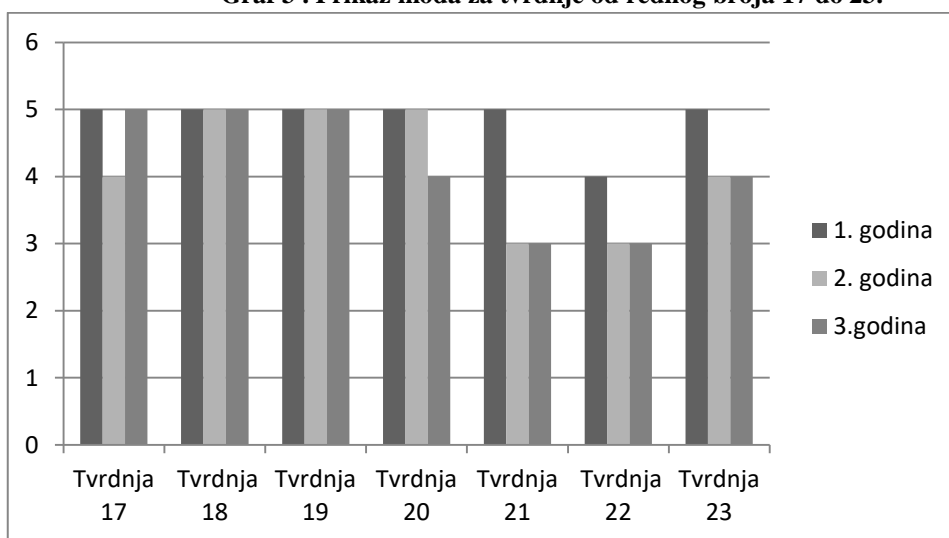
	(4) uglavnom se slažem	9	25.72	12	40	15	57.69
	(5) u potpunosti se slažem	17	48.57	14	46.66	6	23.08
	<b>M</b>	5		5		4	
21.	Radit ću tako da svaki dan u tjednu prevladava određena umjetnička aktivnost u odgojno – obrazovnom radu.						
	(1) uopće se ne slažem	1	2.86	0	0	2	3.85
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	3	10	5	19.23
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	11	36.66	11	42.31
	(4) uglavnom se slažem	12	34.28	8	26.67	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	13	37.14	8	26.67	0	0
	<b>M</b>	5		3		3	
22.	Smatram da je dobro da je raspored aktivnosti unaprijed poznat odgajateljima i djeci.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	2	5.71	4	13.33	3	11.54
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	11	31.43	13	43.33	15	57.69
	(4) uglavnom se slažem	13	37.14	8	26.67	6	23.08
	(5) u potpunosti se slažem	9	25.72	5	16.67	2	7.7
	<b>M</b>	4		3		3	
23.	Vrijednim smatram aktivnosti u kojima je izražena vrijednost ljudskih ruku u radu s djecom (obrađa drva, šivanje...).						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	1	3.33	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	3	8.57	7	23.33	4	15.38
	(4) uglavnom se slažem	11	31.43	12	40	11	42.31
	(5) u potpunosti se slažem	21	60	10	33.33	9	34.62
	<b>M</b>	5		4		4	
24.	Mislim da je priroda najbolji izvor sadržaja, poticaja i materijala za rad s djecom.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	0	0	3	10	3	11.54
	(4) uglavnom se slažem	11	31.43	12	40	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	24	68.57	14	46.66	13	50
	<b>M</b>	5		5		5	
25.	U dječjem vrtiću u kojem budem radila njegovat ću duh tradicije lokalne zajednice.						
	(1) uopće se ne slažem	1	2.86	2	6.67	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	5	14.29	2	6.67	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	9	25.72	11	36.66	7	26.92
	(4) uglavnom se slažem	12	34.28	12	40	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	8	22.86	3	10	10	38.46
	<b>M</b>	4		4		5	

26.	Vjerujem da su djeca sposobna koristiti se pravim alatom za obradu drva, kuhanje, održavanje vrta i dr.						
	(1) uopće se ne slažem	1	2.86	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	3	8.57	2	6.67	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	7	20	7	23.33	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	12	34.28	6	20	5	19.23
	(5) u potpunosti se slažem	12	34.28	15	50	20	76.92
<b>M</b>		4-5		5		5	
27.	Najbolje igračke su one od prirodnog materijala (drvo, glina, vuna, pluto) sa što manje oblikovanja.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	1	3.33	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	1	2.86	1	3.33	1	3.85
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	14	40	7	23.33	8	30.77
	(4) uglavnom se slažem	10	28.57	13	43.33	12	46.15
	(5) u potpunosti se slažem	10	28.57	8	26.67	5	19.23
<b>M</b>		4-5		4		4	
28.	Važno mi je da kao odgajatelj činim i živim tako da me djeca mogu oponašati.						
	(1) uopće se ne slažem	2	5.71	1	3.33	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	1	2.86	1	3.33	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	6	17.14	6	20	2	7.7
	(4) uglavnom se slažem	14	40	12	40	9	34.62
	(5) u potpunosti se slažem	12	34.28	10	33.33	15	57.69
<b>M</b>		4		4		5	
29.	Smatram da trebam upoznati vlastiti karakter i temperament kako bih svoje postupke mogao/mogla kontrolirati.						
	(1) uopće se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(2) uglavnom se ne slažem	0	0	0	0	0	0
	(3) niti se slažem niti se ne slažem	4	11.43	1	3.33	1	3.85
	(4) uglavnom se slažem	6	17.14	9	30	2	7.7
	(5) u potpunosti se slažem	25	71.43	20	66.67	23	88.46
<b>M</b>		5		5		5	

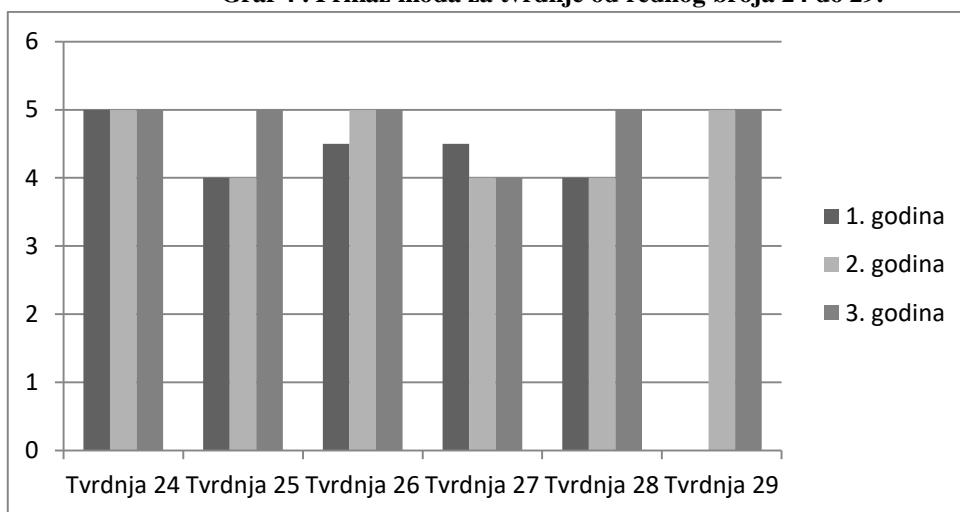
Većinski stav o postavljenim tvrdnjama je odgovor 5, odnosno „u potpunosti se slažem“. Zaokruživanje ovog odgovora, gledajući sve tvrdnje ovog skupa, prisutno je u od 37.14% do 80% studenata prve godine studija, od 46.66% do 80% studenata druge godine studija te od 38.46% do 88.46% studenata treće godine studija, što ovaj odgovor čini najčešćim u ovoj skupini tvrdnji. Dvije tvrdnje, pod rednim brojem 21 i 22 odnose se na ritam dana, točnije poznavanje dnevnog rasporeda aktivnosti te

dnevno prevladavanje određene umjetničke aktivnosti u radu s djecom pokazale su najniže podržavanje studenata među svim drugim tvrdnjama o organizaciji rada u waldorfskom vrtiću. Za tvrdnju pod rednim brojem 21 mod za prvu godinu studija iznosi 5 (37.14%), za drugu godinu studija 3 (36.66%) te za treću godinu studija također 3 (42.31%). Za tvrdnju rednog broja 22 mod za prvu godinu studija iznosi 4 (37.14%), za drugu godinu 3 (43.33%) te za treću godinu 3 (57.69%). Na ove dvije tvrdnje prosječan stav studenata je 3, što označava „ niti se slažem, niti se ne slažem“.

**Graf 3 . Prikaz moda za tvrdnje od rednog broja 17 do 23.**



**Graf 4 . Prikaz moda za tvrdnje od rednog broja 24 do 29.**

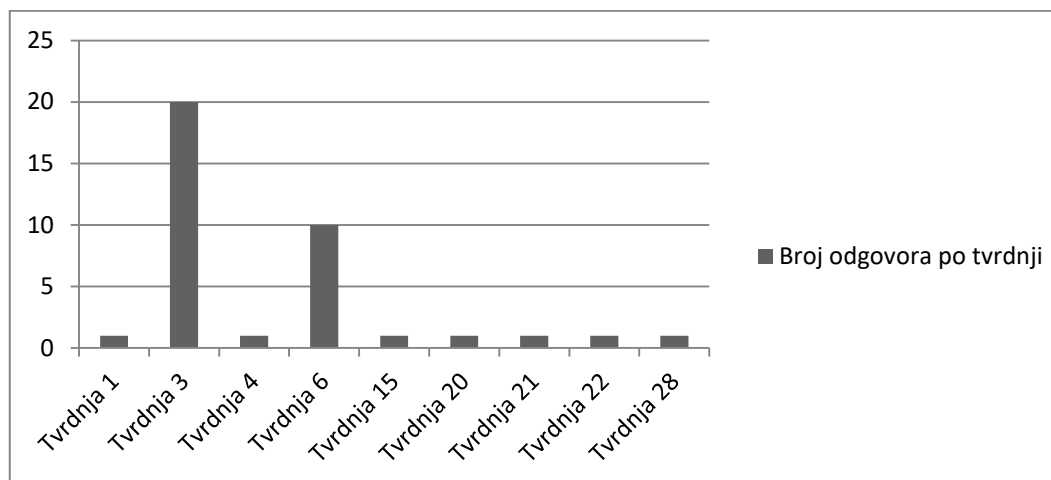


Tvrdnje treće skupine istraživanja iz praktičnih razloga podijeljene su u dva grafa, graf 3 koji obuhvaća tvrdnje od rednog broja 17 do 23 te graf 4 koji obuhvaća tvrdnje od rednog broja 24 do 29. Tvrdnja pod rednim brojem 19 su studenti svih godina studija procijenili najpozitivnije. Najčešći odgovor na tu tvrdnju je odgovor „u potpunosti se slažem“, označen brojem 5, za svaku godinu studiranja. Ukupan postotak studenata prve godine studija koji su zaokružili ovaj odgovor je 80%, druge godine 86.67% te 86.46% studenata treće godine studija. Tvrdnja redni broj 22 je od strane studenata procijenjena najnegativnije u ovoj skupini tvrdnji. Izračunat mod za prvu godinu studija iznosi 4 (37.14% studenata) , a za drugu i treću godinu studija iznosi 3 (43.33% studenata druge godine, 57.69% studenata treće godine). Također, tvrdnja 22, osim što je brojčano najniže procijenjena, ujedno je i tvrdnja pri kojoj su studenti pokazali najviše indiferentan stav.

Postavljena hipoteza za treću grupu stavova studenata o organizaciji života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima prepostavila je da će studenti ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Rijeci prihvatiti i podržati sastavnice organizacije života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima, osim ritma dana. Analiza rezultata tvrdnji od rednog broja 17 do 29 to i potvrđuju. Prvi dio hipoteze koji govori o podržavanju studenata načina rada i organizacije života je potvrđen. Prema dobivenim rezultatima, ne može se potvrditi hipoteza o ne podržavanju ritma dana u waldorfskim vrtićima od strane studenata. Može se zaključiti samo da studenti imaju indiferentan stav, odnosno stav koji ne pokazuje niti podržavanje niti ne podržavanje ritma dana.



Graf 5. Tvrdnje o kojima su studenti obrazložili svoj stav



Promatrajući odgovore posljednjeg pitanja otvorenog tipa za prvu skupinu tvrdnji koje se odnose na antropozofiju i waldorfsku sliku čovjeka dobivena su obrazloženja ne slaganja sa sljedećim tvrdnjama. Za tvrdnju redni broj 1 (Za razumijevanje čovjeka posebno je važan odgovor na pitanje odakle on dolazi i kuda ide.) dobiveno je jedno obrazloženje „Ne slažem se s prvom tvrdnjom zato što smatram da je za razumijevanje čovjeka bitno razumijevanje njegovog ponašanja i emocija. Nije bitno kuda ide i odakle dolazi jer mnogi ljudi ne znaju kuda idu“. Za tvrdnju redni broj 3 (Smatram da se čovjek nakon smrti reinkarnira u tijelo novorođenog čovjeka, životinje ili biljke.) dobiven je najveći broj odgovora. Odgovori su sljedeći „Smatram da čovjek nakon smrti odlazi u nebo.“, „Smatram da je reinkarnacija nemoguća i da se ona događa samo u nekom izmišljenom svijetu.“, „Ne vjerujem u reinkarnaciju.“, „Ne slažem se s reinkarnacijom jer ne vjerujem u to, ne vjerujem ni u postojanje duše kao takve, već smatram da postoji samo tijelo i svijest koja je u mozgu koji je isto dio tijela.“, „Ne slažem se s reinkarnacijom jer je život jedan i svako biće je individua za sebe“, „Pripadnik sam religije koja vjeruje u besmrtnost duše te se stoga ne slažem s karmom i reinkarnacijom.“, „Smatram da nema života nakon smrti.“, „Ne slažem se iz razloga što u to ne vjerujem, odnosno moja osobna religija nalaže nešto drugo.“, „Ne slažem se s trećom tvrdnjom jer vjerujem da kada umire tijelo, umire i duša, odnosno odlazi u život vječni, ali ne reinkarnira se u drugom obliku.“, „Vjerujem kako svrha živih bića postoji i da se neka bića reinkarniraju, međutim smatram kako čovjek svoj život nastavlja na nebu.“, „kao katolkinja se ne slažem s tom izjavom.“, „Kad umreš – umreš.“, „Ne

slažem se s reinkarnacijom jer je to po meni mit.“, „Uglavnom se ne slažem s trećom tvrdnjom jer osobno nemam mišljenje postoji li reinkarnacija niti ću vjerovati u nju sve dok ne budu postojale konkretne situacije gdje je dokazano da ona postoji.“, „Nisu znanstveno dokazane.“ te „Katolik sam.“ Što je navedeno šest puta u anketama. Obrazloženja na tvrdnju redni broj 3 mogu se svrstati u dvije kategorije. Prvu čine studenti koji su katoličke vjeroispovjesti te radi vlastitih vjerovanja odbacuju postojanje reinkarnacije, a drugu studenti koji ne vjeruju u reinkarnaciju jer nije znanstveno dokazana.

Za tvrdnju redni broj 4 (Smatram da duša ima unaprijed određenu zadaću koju na Zemlji mora ispuniti.) dobiven je jedan odgovor „Smatram da pojedinac sam sebe otkriva i zadaje si što će raditi – ne vjerujem u sudbinu.“

Za tvrdnju redni broj 6 (Mislim da je čovjek izdignut nad svim drugim ovozemaljskim bićima.) dobiveni su sljedeći odgovori „Ne slažem se s tvrdnjom pod brojem 6 jer smatram da su sva bića jednako vrijedna.“, „Ne mislim da je čovjek uzdignut, smatram da su sva bića na našem planetu jednako vrijedna, važna i imaju svoju ulogu u cjelokupnom funkcioniranju.“, „Ne mislim da je čovjek izdignut nad svim drugim bićima. Iako svijet funkcionira tako da je čovjek na vrhu hranidbenog lanca, smatram da nema potrebe razmišljati na taj način jer je čovjek sam po sebi nemoćan u usporedbi sa životinjom.“, „Sva bića na Zemlji su jednako važna i ni jedno ne bi trebalo biti uzdignuto nad svim drugima.“, „Čovjek nije i ne bi trebao misliti da je iznad svih drugih bića na Zemlji. Od najranije dobi djeca trebaju poštovati prirodu, sva živa i neživa bića koja ih okružuju i omogućuju im život.“, „Mislim da su sva bića na Zemlji jednako važna te da nije u redu misliti da su ljudi po bilo čemu bitniji.“, „Mislim da je čovjek u suživotu sa svim drugim bićima koje ne smije omalovažavati niti sebe izdizati nad njima ni na koji način.“, „Svako biće je vrijedno.“, „Ljudi nisu uzdignutiji niti važniji od životinja.“ te „Ne smatram da je čovjek izdignut nad svim živim bićima iako čovjek ima moć govora, spoznaje, razmišljanja i sl. Smatram da sva ovozemaljska bića imaju jednako važnu ulogu kao i čovjek, no čovjek bi trebao biti tu za sva druga bića kako bi im pomogao, čime se dobiva maksimum pozitivnog od svih ovozemaljskih bića među kojima je i čovjek.“ Sva obrazloženja tvrdnje redni broj 6 govore da čovjek nije izdignut nad drugim bićima, već da su sva bića jednako vrijedna.

Promatrajući odgovore posljednjeg pitanja otvorenog tipa vezanih uz drugu skupinu tvrdnji koje se odnose na načela waldorfske pedagogije dobiveno je jedno obrazloženje za tvrdnju redni broj 15 (Mislim da odgajatelj treba biti sposoban ostaviti po strani vlastiti temperament i trenutno raspoloženje kako bi reagirao onako kako to traže potrebe djece.). Student je izrazio svoje mišljenje „Smatram da odgajatelj smije imati pravo na izražavanje svojih osjećaja jer su i to situacije u kojima će se dijete naći.“ Kako se studenti većinski slažu s načelima waldorfske pedagogije, nije bilo drugih obrazloženja za ovu grupu pitanja.

Promatrajući odgovore posljednjeg pitanja otvorenog tipa treće skupine tvrdnji koje se odnose na organizaciju života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima dobiveni su po jedan odgovor, odnosno obrazloženje za nekoliko tvrdnji. Za tvrdnju redni broj 20 (Mislim da ritam djeci pruža osjećaj sigurnosti – omogućava djeci da znaju što će se dogoditi i kad će se dogoditi te na taj način razvijaju povjerenje prema vanjskom svijetu.) i 22 (Smatram da je dobro da je raspored aktivnosti unaprijed poznat odgajateljima i djeci.) jedan student je napisao „Da, ali ipak treba biti fleksibilnosti, izbjeći rutinu.“ Sukladno Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, jedno od načela je fleksibilnost u odgojno – obrazovnom radu s djecom. Vodeći se ovim načelom, ritam i unaprijed poznate aktivnosti u dječjem vrtiću mogu djelovati nedovoljno fleksibilno.

Za tvrdnju redni broj 21 (Radit ću tako da svaki dan u tjednu prevladava određena umjetnička aktivnost u odgojno – obrazovnom radu.) napisano je „Smatram kako treba svakodnevno u skupini poticati cjelovit razvoj djece na svim područjima, a ne ih odjeljivati po danu i području.“ Jedno od obilježja kurikuluma je da je on integrirani, što znači da se u svakoj aktivnosti omogućuje cjelovit razvoj djece. Također, kao i u predhodnom obrazloženju, podjela umjetničkih aktivnosti prema danima u tjednu može djelovati nedovoljno fleksibilno.

Za tvrdnju redni broj 24 (Mislim da je priroda najbolji izvor sadržaja, poticaja i materijala za rad s djecom.) izneseno je sljedeće obrazloženje „Smatram da priroda nije najbolji izvor sadržaja zbog toga što danas ima pomno osmišljenih i mnogo dobrih didaktičkih igračaka koje mogu kvalitetnije djeci pomoći da nešto nauče i spoznaju.“ Slobodna igra, manipuliranje i istraživanje s izvornim materijalima vrlo

su važni u razvoju djeteta. I priroda i masovno proizvedene igračke, koje se u waldorfskim dječjim vrtićima ne koriste, mogu biti izvrstan način učenja.

Posljednje obrazloženje odnosi se na tvrdnju redni broj 28 (Važno mi je da kao odgajatelj činim i živim tako da me djeca mogu oponašati.) koje glasi „Nitko ne treba oponašati nikoga, svatko je individua za sebe i živi u skladu sa svojim vrijednostima, normama i načelima. Svi griješimo, ne učimo djecu da nas oponašaju ili slijede, nego da slijede svoje misli i osjećaje, a mi ih pritom navodimo, ispravljamo ili podržavamo.“ Prema socijalno- kognitivnoj teoriji učenja A. Bandure djeca od rođenja uče imitacijom, odnosno oponašanjem. Na taj način usvajaju govor, higijenske navike, pravila ponašanja radi čega je važno da odgajatelj bude djeci model kojim će se djeca voditi i na taj način učiti (Bandura, 1978).

Analizirajući dobivene odgovore, može se zaključiti kako ne slaganje studenata s postojanjem reinkarnacije je uglavnom zbog pripadanja katoličkoj religiji s kojom se vjerovanje u reinkarniranje čovjekove duše nakon smrti kosi. Suprotno tome dobiveni su i odgovori u kojima studenti izjavljuju kako ne vjeruju u život nakon smrti te je za njih smrt kraj. Druga tvrdnja koja je u studenata izazvala najbrojnije neslaganje je tvrdnja koja govori o tome kako je čovjek izdignut nad drugim bićima na Zemlji. Studenti koji se ne slažu s ovom tvrdnjom uglavnom kao odgovor iznose stav da su sva bića jednako vrijedna i potrebna kako bi svijet pravilno funkcionirao te nikako ne mogu prihvatiti čovjeka kao biće koje je nad drugim ovozemaljskim bićima. Promatrajući drugu skupinu tvrdnji koje se odnose na načela waldorfske pedagogije, može se zaključiti da, osim jednog obrazloženja u ovoj skupini tvrdnji, ne slaganja s tvrdnjama nema. Studenti u visokom postotku prihvaćaju i podržavaju načela waldorfske pedagogije. Može se zaključiti kako studentima ne odgovara rutina u radu s djecom kao ni unaprijed poznat raspored aktivnosti te smatraju da s djecom rad treba biti fleksibilan i ne rutinski. Također, vidljivo je da studenti podržavaju prirodne materijale i igračke izrađene od njih, ali ne odbacuju moderno izrađene didaktičke igračke za rad s djecom.

## 4. ZAKLJUČAK

Utvrđujući stavove studenata Učiteljskog fakulteta u Rijeci o waldorfskoj pedagogiji može se zaključiti da ju studenti, prema iskazanim stavovima, većinski podržavaju. Postavljene hipoteze istraživanja su potvrđene te dokazuju kako studenti podržavaju waldorfsku sliku čovjeka, načela ove alternativne koncepcije te ukupnu organizaciju života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima. Sukladno postavljenim hipotezama, pokazalo se kako se studenti izričito ne slažu s antropozofskim naučavanjem o reinkarnaciji čovjekovog duha kao što je i bilo predviđeno nacrtom istraživanja. Pretpostavka je bila da će studenti, ne slažući se s postojanjem reinkarnacije odbaciti i postojanje karme, što se nije potvrdilo. Većina studenata ipak je iznijela stav o vjerovanju u karmu i njezinom postojanju. Istraživanje je pokazalo kako studenti u potpunosti podržavaju načela waldorfske pedagogije, kao što je u nacrtu bilo pretpostavljeno. Posljednja hipoteza je također potvrđena, studenti podržavaju većinu organizacije te načina života i rada s djecom u waldorfskim dječjim vrtićima, ali se ne slažu s poznatim ritmom dana i unaprijed poznatim aktivnostima kojima će se djeca baviti.

Nakon analize stavova studenata o antropozofiji i waldorfskoj slici čovjeka može se zaključiti da se, u ovoj skupini tvrdnji, najveći postotak studenata slaže s vjerovanjem da je čovjek biće tijela, duha i duše koje je u konstantnom razvoju. U drugoj skupini tvrdnji, koje se odnose na načela waldorfske pedagogije, najveće podržavanje od strane studenata dobila je tvrdnja koja govori o tome kako se odgajatelj ili bilo koja druga osoba prema svakom djetetu treba odnositi s poštovanjem. U trećoj, posljednjoj skupini tvrdnji koje govore o organizaciji života i rada u dječjim vrtićima koji rade prema waldorfskoj alternativnoj koncepciji, studenti su najviše podržali tvrdnju koja govori o tome kako je djeci potrebno pružiti vrijeme za odmor i opuštanje nakon provođenja aktivnosti koje od njih zahtijevaju koncentraciju i rad. Najveće ne slaganje studenata s tvrdnjom izazvala je tvrdnja koja govori o reinkarnaciji, odnosno da se čovjek nakon smrti reinkarnira u tijelo novorođenog čovjeka, životinje ili biljke te tvrdnja koja govori o tome kako je dobro da je raspored aktivnosti u dječjem vrtiću unaprijed poznat odgajateljima i djeci.

Sukladno iznesenim stavovima, može se zaključiti da studenti Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, akademske godine 2017./2018. u Rijeci podržavaju način rada waldorfskih dječjih vrtića. Antropozofska znanost i slika o čovjeku u waldorfskoj pedagogiji, načela te organizacija života i rada ne predstavljaju kočnicu studentima za rad s djecom prema waldorfskoj koncepciji. Poznavajući i podržavajući ovu koncepciju ili koncepcije obogaćene elementima ove alternativne orijentacije studenti će imati veću mogućnost za vlastiti profesionalni razvoj, učenje i usavršavanje te oblikovanje vlastite profesionalne odgajateljske uloge.

Zaključci dobiveni iz ovog istraživanja važeći su samo za istraživanu populaciju Učiteljskog fakulteta u Rijeci, te bi za mogućnost generalizacije stavova studenata o waldorfskoj pedagogiji, bilo potrebno provesti istraživanja na drugim srodnim fakultetima u Republici Hrvatskoj. Dobiveni rezultati su važni jer prikazuju stavove o odabranoj alternativnoj koncepciji studenata Učiteljskog fakulteta, koji će po završetku studija započeti svoju profesionalnu karijeru kao odgajatelji. Uvid u njihove stavove je važan kako bi se utvrdilo njihovo mišljenje o drugačijem pogledu na dijete i čovjeka općenito kao i cjelokupan odgojno – obrazovni proces. Stavovi svakog studenta važni su za daljnje oblikovanje njihove profesionalne odgajateljske uloge.

## 5. LITERATURA

1. Bakota, R. (2007): *Rudolf Steiner*. Sipar D.o.o., Zagreb, 2007.
2. Bandura, A. (1978): *Social Learning Theory of Aggression*. Journal of Communication. 1978, br. 28., str. 12 – 29.
3. Banić D. (2016): *Alternativni waldorfski plan i program odgojno obrazovnog rada prema Rudolfu Steineru u waldorfskom dječjem vrtiću Iskrice*. Grad Split, 2016.
4. Barza, H. (1990): *Der Waldorfkindergarten. Geistesgeschichtliche Ursprünge und entwicklungspsychologische Begründung seiner Praxis*. Beltz Verlag. Weinheim und Basel.
5. Buotić, S.M. (2008): *Elementi Waldorf pedagogije i njihova primjena u redovnom programu rada s djecom*. U: Visković I. (ur), *Mirisi djetinjstva*, 14. dani predškolskog odgoja županije splitsko-dalmatinske, str. 104-112.
6. Carlgren, F. (1990), *Odgoj ka slobodi: pedagogija Rudolfa Steinera*. Društvo za waldorfsku pedagogiju: Zagreb, 2001.
7. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe. Narodne novine 63/08.
8. Fehrenbacher, J. (2014). *Zašto je waldorfska pedagogija odličan izbor za ekološki svjesne roditelje*. Inhabitots: Green Education Series.
9. Hrvatski enciklopedijski riječnik (2004), Zagreb: Novi liber, dio 1 A – Bez, str.136.
10. Huzjak M. (2002): *Učimo gledati 1, 2, 3, 4: priručnik likovne kulture za učenike razredne nastave i priručnik za učitelje*. Zagreb: Školska knjiga
11. Key, E. (1978): *Stoljeće djeteta*. Educa, Zagreb, 2000.
12. Klaić, B. (1985): *Riječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH., str.82.
13. Koludrović, M. (2017). *Igra u Montessori i Waldorfskoj koncepciji*. Zrno : časopis za obitelj, vrtić i školu. 2017, br. 152., str. 18-19.
14. Kotsch, R. (1990): *Waldorf education: Schooling the head, hands, and heart*. UtneReader Reprint. (Available from author; tel: 413-256-6478).

15. Matijević, M. (2001): *Alternativne škole. Didaktičke i pedagoške koncepcije*. TIPEX, Zagreb, 2001.
16. Mitchell, D. (2010): *AWSNA Timeline 1965–2010*. The Research Institute for Waldorf Education. PO Box 307. Wilton, NH 03086
17. Nacionalni kurikulum ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, MZOS, 2014.
18. Reinsmith, W. A. (1989): *The Whole in Every Part: Steiner and Waldorf Schooling*. The Educational Forum, Vol 54., br 1, str 79- 91 1990.
19. Steiner, R. (1975): *Anthroposophy in Everyday Life. Four Lectures by Rudolf steiner*. USA: Anthroposophic Press, 1995.
20. Steiner, R. (1975): *Tajna ljudskih temperamenata*. Predavanja održana u Münchenu 9. siječnja 1908., u Karlsruheu 19. siječnja 1909. i u Berlinu 4. ožujka 1909., Zagreb : Renata Bakota, 2003.
21. Steiner, R. (1990): *Odgoj djeteta sa stanovišta duhovne znanosti*. Zagreb: Društvo prijatelja waldrfske pedagogije.
22. Steiner, R. (1995): *Waldorf Education and Anthroposophy I. Nine Public Lectures*. USA: Anthroposophic Press, 1995. Napisano 1922.
23. Steitz, M. i Hallwachs, U. (1996): *Montessori oder Waldorf? Ein Orientierungsbuch für Eltern und Pädagogen*. Kösel – Verlag GmbH & Co., München, 1996.
24. Stevanović, M. (2003): *Predškolska pedagogija*. Andromeda, Rijeka.
25. Uhrmacher, B. P. (1995): *Uncommon Schooling: A Historical Look at Rudolf Steiner, Anthroposophy, and Waldorf Education*. Curriculum Inquiry, Vol 25, br 4, str. 381 – 406, 1995
26. Višnjic-Jevtic A. (2008): *Utjecaj ritma na zdravlje predškolskog djeteta*. U: Visković I. (ur), Mirisi djetinjstva, 14. dani predškolskog odgoja županije splitsko-dalmatinske, 96-103.

Mrežni izvori:

27. Alternativne strukture u ranim i predškolskom odgoju i obrazovanju <https://eurydice.eu-variations-and-alternative-structures-early-childhood-education-and-care> Preuzeto: 20.08.2018.



28. Bašić S. (2016): Načela odgojnog djelovanja, nastavni materijali, (<http://moodle.srce.hr>) Preuzeto: 10.05.2018.
29. Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60898> Preuzeto: 19. 07. 2018.
30. IWP Institut za waldorfsku pedagogiju <http://www.iwp.hr/institut.html>Preuzeto: 20.03.2018.
31. Waldorfski dječji vrtić u Rijeci. [www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr](http://www.waldorfski-vrtic-rijeka.hr)Preuzeto: 03.05.2018.

## 6. PRILOZI

### Prilog 1. Anketni upitnik

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Studijski program: Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Ema Bravdica

Poštovani,

U želji da doznam kakvo je Vaše mišljenje o drugačijem pogledu na sudionike, načela i sam odgojno – obrazovni proces, što bi doprinijelo unaprjeđenju odgojno – obrazovnog rada s djecom rane i predškolske dobi, obraćam se s molbom da ispunite upitnik pred Vama. Nema točnih i netočnih odgovora, ali je važno da Vaši odgovori budu iskreni. Ispitivanje je anonimno, a dobiveni podaci koristiti će se za izradu završnog rada.

Unaprijed hvala!

Godina studija (zaokružiti)	I	II	III
--------------------------------	---	----	-----

Pred Vama se nalazi skala s tvrdnjama čiji je cilj ispitivanje Vašeg mišljenja o drugačijem pogledu na dijete (čovjeka općenito), načela i odgojno – obrazovni proces. Molim Vas da za svaku tvrdnju u nastavku odredite Vaš stupanj slaganja s tom tvrdnjom i to tako da zaokružite jedan od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

- 1 = uopće se ne slažem**  
**2 = uglavnom se ne slažem**  
**3 = niti se slažem niti se ne slažem**  
**4 = uglavnom se slažem**  
**5 = u potpunosti se slažem**

1.	Za razumijevanje čovjeka posebno je važan odgovor na pitanje odakle on dolazi i kuda ide.	1	2	3	4	5
2.	Vjerujem da je čovjek biće tijela, duše i duha koje se konstantno razvija.	1	2	3	4	5
3.	Smatram da se čovjek nakon smrti reinkarnira u tijelo novorođenog čovjeka, životinje ili biljke.	1	2	3	4	5
4.	Smatram da duša ima unaprijed određenu zadaću koju na Zemlji mora	1	2	3	4	5

	ispuniti.					
5.	Vjerujem u karmu.	1	2	3	4	5
6.	Mislim da je čovjek je izdignut nad svim drugim ovozemaljskim bićima.	1	2	3	4	5
7.	Vjerujem da se svaki čovjek rađa s određenom sudbinom.	1	2	3	4	5
8.	Smatram da odgoj i obrazovanje djeteta mora biti cjelovit – obuhvatiti duševan, psihički i fizički razvoj djeteta.	1	2	3	4	5
9.	Važna zadaća odgajatelja je potaknuti dijete na razvijanje sposobnosti, znanja i vještina koje će mu pomoći u što bogatijem oblikovanju vlastitog života.	1	2	3	4	5
10.	Smatram da se prema svakom djetetu treba odnositi s poštovanjem.	1	2	3	4	5
11.	Mislim da svako dijete ima pravo razvijati se u ono što kao individua posjeduje.	1	2	3	4	5
12.	Smatram da je jedna od glavnih zadaća odgajatelja upoznavanje temperamenata svoje djece.	1	2	3	4	5
13.	Vjerujem da sve dojmove koji dolaze preko osjetila djeca ugrađuju u svoju sliku o svijetu.	1	2	3	4	5
14.	Smatram važnim u ranom i predškolskom periodu poticati razvoj osjetila djeteta.	1	2	3	4	5
15.	Mislim da odgajatelj treba biti sposoban ostaviti po strani vlastiti temperament i trenutno raspoloženje kako bi reagirao onako kako to traže potrebe djece.	1	2	3	4	5
16.	Mislim da sve što dijete uči treba biti cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje.	1	2	3	4	5
17.	Smatram da sve ono što opažaju dječja osjetila treba biti izrađeno od pravih, prirodnih materijala, izvorne veličine, funkcije i boje.	1	2	3	4	5
18.	Mislim da se pedagoški postupci u dječjem vrtiću trebaju smišljati i stvarati praćenjem djeteta, a ne određenog plana.	1	2	3	4	5
19.	Smatram da je djeci potrebno pružiti vrijeme za odmor i opuštanje nakon aktivnosti koje zahtijevaju koncentraciju i rad.	1	2	3	4	5
20.	Mislim da ritam djeci pruža osjećaj sigurnosti – omogućava djeci da znaju što će se dogoditi i kad će se dogoditi te na taj način razvijaju povjerenje prema vanjskom svijetu.	1	2	3	4	5
21.	Radit ću tako da svaki dan u tjednu prevlada određena umjetnička aktivnost u odgojno – obrazovnom radu.	1	2	3	4	5
22.	Smatram da je dobro da je raspored aktivnosti unaprijed poznat odgajateljima i djeci.	1	2	3	4	5
23.	Vrijednim smatram aktivnosti u kojima je izražena vrijednost ljudskih ruku u radu s djecom (obrada drva, šivanje..).	1	2	3	4	5
24.	Mislim da je priroda najbolji izvor sadržaja, poticaja i materijala za rad s djecom.	1	2	3	4	5
25.	U dječjem vrtiću u kojem budem radila njegovat ću duh tradicije lokalne zajednice.	1	2	3	4	5
26.	Vjerujem da su djeca sposobna koristiti se pravim alatom za obradu drva, kuhanje, održavanje vrta i dr.	1	2	3	4	5
27.	Najbolje igračke su one od prirodnog materijala(drvo, glina, vuna,	1	2	3	4	5

	pluto) sa što manje oblikovanja.					
28.	Važno mi je da kao odgajatelj činim i živim tako da me djeca mogu oponašati.	1	2	3	4	5
29.	Smatram da trebam upoznati vlastiti karakter i temperament kako bi svoje postupke mogao/mogla kontrolirati.	1	2	3	4	5

Molim Vas da, ukoliko postoje tvrdnje s kojima se ne slažete, navedete zašto se ne slažete:

---



---



---



---



---



---



---



---

